

अध्याय : एक

शोधपरिचय

१.१. शोधको पृष्ठभूमि

सुदूरपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र अन्तर्गतको सेती अञ्चलका पाँचवटा जिल्लामध्ये एक जिल्ला बाजुरा पनि हो । मानव विकास सूचाङ्कको ७४ औं स्थानमा पर्ने यो जिल्ला ८० डिग्री ९ मिनेट देखि ५ मिनेट पूर्वी देशान्तर २९ डिग्री ५७ मिनेट उत्तरी अक्षांश सम्म फैलिएको छ । कुल क्षेत्रफल २१८८ वर्ग कि. मि रहेको बाजुरा समुद्री सतहबाट ७२६ मिटर देखि ५०३६ मिटरको उचाईमा फैलिएको छ । (शाखा कार्यालय २०६९: २) यसको पूर्वमा मुगु र कालिकोट पश्चिममा बझाङ उत्तरमा हुम्ला तथा दक्षिणमा अछाम र कालिकोट रहेका छन् । यहाँका ठूला नदीहरूमा कर्णाली बुढीगंगा पर्दछन् भने यस बाहेक मालागाड, बार्जुगाड बाहुलीगाड इकडीगाड आदि ससाना नदी तथा खोलाहरू पर्दछन् ।

बाजुरा जिल्लाको नामाकरण सम्बन्धमा विभिन्न भनाइहरू रहेतापनि १३७६ को अभय मल्लको ताम्रा पत्रमा बार्जु शब्दको उल्लेख छ । सोही शब्द अपभ्रंश भएर बाजुरा भएको कुरा राजाराम सुवेदीले बताएका छन् । (रावत २०६९:२७) त्यसै गरी अर्को भनाइ पनि सुन्न पाइन्छ । त्यतिबेलाका राजाले साईबाज (पोथी) र (जुर्ना) बाज भाले पालेका थिए । बाज र जुर्ना शब्दको अपभ्रंश भई बाज र जुर्ना मिलेर बाजुरा बनेको हो । बाजको अर्थ चरा र जुर्नाको अर्थ सिकार गर्नका लागि उपयुक्त ठाँउ भन्ने हुन्छ । (रावत २०६९:२७) पहिले बाजुरा जिल्लाको नाम र स्वरूप नहुदा विभिन्न दरामा सीमित थियो त्यतिबेला बाजुराको पूर्वी र उत्तरी भाग जुम्लामा पर्दथ्यो भने दक्षिण भाग डोटीको गौँडामा पर्दथ्यो २०१८ सालमा मात्र यो जिल्ला छुट्टै जिल्लाको रूपमा स्थापित भयो ।

नेपाली भाषाको अध्ययन गर्ने क्रममा नेपाली भाषाको मर्मज्ञ विद्वान सूर्य विक्रम ज्ञवाली तथा बालकृष्ण पोखरेलको नाम अग्रपंक्तिमा पर्दछ । बालकृष्ण पोखरेलका अनुसार नेपाली भाषाका 'वरपश्चिमा' भाषिका अन्तर्गत बझाङ, बाजुरा, अछाम गरी उपभाषिकाका तिनभेद पर्दछन् ।

यस शोधपत्रको शीर्षक मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोली र स्तरीय नेपाली भाषा बिचका व्यतिरेकी विश्लेषण भन्ने रहेको छ । प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली शिक्षा विभाग अन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको विशिष्टीकरण विषय नेपा. शि. ५९८ पाठ्याङ्कको प्रयोजका निम्ति तयार पारिएको छ ।

१.२. समस्याकथन र महत्वपूर्ण शब्दावलीको परिभाषा

भारोपेली भाषा परिवारको शतम् वर्गमा पर्ने आर्य इरानेली शाखाका विभिन्न भाषा मध्येको नेपाली भाषा पनि हो । देवनागरी लिपी भएको यो भाषा नेपालीहरु जहाँ बस्छन्, त्यहाँ यो भाषा पनि बोलीन्छ । नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्र भाषा हो । त्यसकारण यो सबै क्षेत्र शिक्षा, संचार, विज्ञान, राजनीति, कानून, प्रशासन, कार्यालय आदि ठाउँमा प्रयोग गरिन्छ र यसको विकासक्रमसँगै यस भाषाको अध्ययन अनुसन्धान हुनुपर्ने त्यत्तिकै जरूरी छ । भाषाको अध्ययन गर्ने क्रममा केवल कालक्रमिक तथा एककालिक रुपबाट मात्र अध्ययन गरियो भने त्यो भाषाले पूर्णता प्राप्त गर्न नसकिने भएकाले यसको अध्ययनभित्र सामाजिक क्षेत्रीय तथा स्थानीय भाषिक भेदहरुको पनि अध्ययन हुनु त्यत्तिकै जरूरी देखिन्छ । मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोली भाषिकाको स्थानीय भेद नेपाली भाषा अन्तर्गत नै समेटिन सकिने भेद हो । तरपनि हालसम्म यस मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोलीको कुनै पक्ष र व्यक्तिहरुबाट अध्ययन अनुसन्धान तथा खोज हुन नसक्नु आफैमा दुःखद् पक्ष ठान्न सकिन्छ । स्तरीय नेपाली भाषा र मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय भेदबिचको शब्द वर्गको हिसाबले व्यतिरेकी विश्लेषणमा पाइने भिन्नताको बारेमा अध्ययन हुन नसक्नु प्रमुख समस्याका रुपमा रहेको छ । हरेक समाजमा आ-आफ्नै मूल्य-मान्यता, कार्यशैली, चलचलन तथा क्रियाकलाप हुने गर्दछन् । अर्थात ठाउँ अनुसार एउटै भाषा पनि भिन्न-भिन्न रूपले बोलीन्छ । यी सम्पूर्ण कुरालाई दृष्टिगत गर्दै स्थानीय भेदहरुको पहिचान गर्नुपर्ने नितान्त आवश्यक भएकाले मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोली र स्तरीय नेपाली भाषाबिच व्यतिरेकी विश्लेषण गरिनेछ । यस स्थानीय भाषिकाको अध्ययनले उक्त क्षेत्रको भाषाको प्राचीन स्वरूपलाई प्रष्ट पारी स्तरीय नेपाली भाषाको विकासमा सहयोग पुऱ्याउने टेवा हुनेछ । सोही कुरालाई मनन गरी मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोली र स्तरीय नेपाली भाषाबिच व्यतिरेकी विश्लेषणको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा निम्नानुसारका समस्याहरु रहेका छन् ।

क) मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोलीको भाषिक स्वरूप के-कस्तो छ ?

- ख) मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोलीको उच्चारणगत र शब्द रूपायनगत अवस्था के-कस्तो छ ?
- ग) मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोली र स्तरीय नेपाली भाषाबिच व्याकरणात्मक कोटिको सम्बन्ध के-कस्तो रहेको छ ?
- घ) मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोली र स्तरीय नेपाली भाषाबिच के -कस्ता समानता र असमानता छन् ?

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

कुनै पनि नयाँ अनुसन्धान कार्यको लागि उद्देश्य महत्वपूर्ण हुन्छ । उद्देश्य विनाको कार्य अस्पष्ट र अधुरो जस्तै हुन्छ । अतः उक्त अध्ययन अनुसन्धानको लागि पनि निश्चित उद्देश्यहरू निर्धारण गरिएका छन्, जुन निम्नानुसार रहेका छन् ।

- क) मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोलीको भाषिक स्वरूप पहिचान गर्नु,
- ख) मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोलीको उच्चारणगत र शब्द रूपायनगत अध्ययन गर्नु,
- ग) मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोली र स्तरीय नेपाली भाषाबिच व्याकरणात्मक कोटिको अध्ययन गर्नु ।
- घ) मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोली र स्तरीय नेपाली भाषाबिच तुलना गर्नु ।

१.४ अनुसन्धान प्रश्न

बाजुरा जिल्लाको मध्यभेगमा बोलीने स्थानीय भेद नेपाली भाषाका भाषिक भेदभन्दा फरक छ । प्रस्तुत शोधपत्रमा बाजुरा जिल्लाको मध्यभेगमा बोलीने स्थानीय भेद नेपाली भाषा बिच व्याकरणिक व्यतिरेकी विश्लेषण गर्नु पर्ने हुनाले यसमा निम्नलिखित अनुसन्धान प्रश्न मुख्य छन् :

- (क) बाजुरा जिल्लाको मध्यभेगमा बोलीने स्थानीय भेदको स्वरूप के कस्तो छ ?

(ख) बाजुरा जिल्लाको मध्यभेगमा बोलीने स्थानीय भेद र नेपाली भाषाका के कस्ता समानता र असमानता रहेका छन् ?

(ग) दुवै भाषा बिच व्याकरणिक कोटिहरूबिच व्यतिरेकी विश्लेषण कसरी गर्न सकिन्छ ?

घ) बाजुरा जिल्लाको मध्यभेगमा बोलीने स्थानीय भेदका के कस्ता विशेषताहरू रहेका छन् ?

ङ) बाजुरा जिल्लाको मध्यभेगमा बोलीने स्थानीय भेद र मानक नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको सम्बन्ध कस्तो छ ?

च) बाजुरा जिल्लाको मध्यभेगमा बोलीने स्थानीय भेद शब्दभण्डार, उच्चारण व्यवस्था र शब्दरूपायन अवस्था के कस्तो छ ?

१.५ अध्ययनको औचित्य र महत्व

नेपाली भाषाको प्राचीन रूप सिंजाली भाषाको सन्निकटतामा मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोली पनि हो । भाषाको इतिहास नै त्यसको प्राचीन अवस्थाको अध्ययनबाट मात्र सम्भव हुन्छ, तसर्थ नेपाली भाषाको स्वरूप निर्धारण गर्नमा मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोलीको स्थानीय भेदको अध्ययन र स्तरीय नेपाली भाषासँग त्यसको व्यतिरेकी विश्लेषणको अध्ययन औचित्यपूर्ण रहने छ ।

वक्ताको बोलीमा भाषा जे जसरी ध्वनिगत, उच्चारणगत अर्थात शब्दगत रूपबाट अभिव्यक्त हुन्छ त्यसभित्र नै उसको भाषा र भाषीको रूप देख्न सकिन्छ । भाषालाई प्रायोगिक रूपबाट बुझ्न सकिने भएकाले भाषाको प्रयोग पक्षमा ध्वनि, शब्द वाक्य तथा व्याकरणिक कोटिमा के कस्तो भिन्नता वा एकता भेटिन्छ भन्ने आधारमा भाषा र भाषिकाबिच व्यतिरेकी विश्लेषण गर्ने कार्य पनि हुन्छ । भाषा र भाषिका अर्थात कुनै दुई भाषा बिचमा भएका समानता र असमानतालाई व्याकरणिक कोटि लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, पक्ष, भाव, वाच्य र कारकको आधारमा व्यतिरेक गरेर स्पष्ट हुन सकिन्छ । मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोली र स्तरीय नेपाली भाषाबिचको व्यतिरेकी विश्लेषणले स्तरीय नेपाली भाषा बिच व्याकरणिक नियम अनुसार शब्दवर्गको आधारबाट हेर्दा के कस्ता भिन्नता वा असमानता र समानता भेटाइन्छन् ती दुई भाषा भाषिकाबिच प्रायः बढीजसो कुन पक्ष र क्षेत्रमा समानता असमानता भेटिन्छ भन्ने कुराको तथ्याङ्कलाई देखाउँछ अर्कोतर्फ नेपाली राष्ट्रभाषा करिब

६० प्रतिशत जनताको भाषा, साभ्ना भाषा, कार्यालयीय, राजनैतिक, कानुनी आदि भएको स्तरीय नेपाली भाषाका के कस्ता पक्षमा मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली भाषिका उपयुक्त देखिन्छ भन्ने आधारबाट पनि नेपाली भाषा शिक्षणका दृष्टिले उपयुक्त नै छ । हाल आएर प्राथमिक तहसम्म मातृभाषामा शिक्षा ग्रहण गर्न पाउने सरकारी नीतिले त भनै यस स्थानीय भाषिकाको अध्ययनको औचित्य एवं महत्व भल्किन्छ । यस खालका विविध पक्षहरूबाट मूल्याङ्कन गर्दा यस विषयमा अध्ययन गर्न लागिएको शोधकार्य आफैमा औचित्यपूर्ण छ भन्दा अतियुक्ति नहोला ।

१.६ शोधको क्षेत्र र सीमा

भाषाविद् बालकृष्ण पोखरेलको भाषिक वर्ग विभाजन अनुसार वरपश्चिमा वर्गभित्र बाजुरेली भाषिकलाई क्षेत्रगत आधारमा विभिन्न उपभेदमा विभाजन गर्न सकिन्छ । विशेषतः यो शोधपत्र बाजुरा जिल्लाको मध्यक्षेत्र अन्तर्गत बुढीगंगा, मार्तडी, जुगाडा, ब्रह्मतोला कैलाशमाण्डौं गरी पाँच गा.वि.स.मा बोलीने उपभाषिका र स्तरीय नेपालीको व्यतिरेकी विश्लेषण' यसको अध्ययन क्षेत्र रहनेछ । अध्ययनका क्रममा माथि उल्लेख गरिएका गाविसहरूमा बोलीने स्थानीय बाजुरेली भाषिकाका भेदहरूलाई पनि स्तरीय नेपाली भाषासँग व्यतिरेकी गर्दै विषय शीर्षक सहयोगीका रूपमा लिइने छ ।

१.७ प्राविधिक तथा पारिभाषिक शब्दहरू

यस शोधमा प्रयोग गरिएका प्राविधिक तथा पारिभाषिक शब्दहरू निम्नानुसार छन् :

प्रकाशन	: कुनै कुराहरूलाई वाहिरी सतहमा ल्याउनु
भाषा	: विचार आदानप्रदानको माध्यम
सम्प्रेषण	: कुनै कुरालाई व्यक्त गर्नु
सञ्चार	: विचार आदानप्रदानको माध्यम
अभिव्यक्ति	: व्यक्तगर्ने माध्यम
नीति	: नियम
साहित्य	: जीवन र जगतको कलात्मक अभिव्यक्ति

व्याकरण	: भाषालाई शुद्धसँग लेख्न सिकाउने नियम, शास्त्र
भाषिका	: कुनै पनि भाषाको स्थानीय वा भौगोलिक भेद
अनुसन्धान	: खोज अध्ययन
पहिचान	: चिनारी
मूल्याङ्कन	: मूल्य तोक्ने काम
विशेषता	: गुण
समाज	: निश्चित जाति र धर्म भएका व्यक्तिको समूह
सीमा	: घेरा,
प्रकाशन	: बाहिर ल्याउने काम
शब्दकोश	: शब्दहरूको संग्रह
निरक्षर	: लेखपढ गर्न नजान्ने
विश्व विद्यालय	: महाविद्यालय

अध्याय दुई

सम्बद्ध साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१. सम्बद्ध साहित्यको पुनरावलोकन

नेपाली भाषा अन्तर्गतका नेपाली भाषिकाहरूको चर्चा गर्ने प्राथमिकताको क्रममा केही नेपाली भाषा सिद्धान्तहरूका नामहरू विशेषरूपमा अगाडि सार्न सकिन्छ। ती नामहरूमा सूर्य विक्रम ज्ञवाली, बालकृष्ण पोखरेल, चुडामणि बन्धु, बल्लभमणि दाहाल, त्यस्तै विदेशी भाषा सिद्धान्तहरूमा सांस्कृत्यायन, डब्लु क्लार्क, भिमदेव भट्ट तथा नेपाली भाषा भाषिकामा विभिन्न विषय सम्बद्ध शोधग्रन्थका ग्रन्थकारहरूले पनि यस सम्बन्धी चर्चापरिचर्चा गरेका छन् भन्ने कुरा उनीहरूद्वारा लिखित विभिन्न रचनाहरूको अध्ययनबाट पुष्टी हुन्छ। तसर्थ नेपाली भाषा सम्बन्धी चर्चा गर्ने मुख्य भाषाविदहरूको धारणा देहाय बमोजिम भेटाउन सकिन्छ।

श्रीवास्तव (सन् १९५२) द्वारा लिखित 'नेपाली भाषा, यसको इतिहास र विकास' नामक पुस्तकमा उपत्यकाको नेपालीलाई केन्द्रीय नेपाली, गण्डकी क्षेत्रको नेपाली प्रयोगलाई मादी नेपाली, कर्णाली र डोटीको नेपालीलाई पश्चिमी नेपाली गरी विभाजन गरिएको पाइन्छ तर यस अध्ययनले मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोलीलाई अध्ययन गरेको छैन।

पोखरेल (सन् १९६२) द्वारा लिखित 'नेपाली भाषाको कथा' मा नेपालीका तीन भाषिकाको चर्चा गरिएको छ। यस पुस्तकमा जुम्ली, नेपाली, पर्वते भाषिकाको नाम उल्लेख गरिएको छ। त्यसैगरी 'पश्चिमा नेपाली भाषा एक वास्ता' नामक कृतिमा जुम्लीलाई खसानी, डोटी क्षेत्रको लाई माझाली वा डोटेली, पश्चिमा र गोर्खालीलाई पर्वते वा पूर्वेली नेपाली भनेर उल्लेख गरिएको छ। ती पाँच भाषिका मध्ये पूर्वेली, माझाली, वरपश्चिमा र मझपश्चिमा भाषिका रहेको कुरा उल्लेख गरिएको छ तर यस अध्ययनले मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोलीलाई विस्तृत रूपमा अध्ययन गर्न सकेको छैन।

शाही (वि.सं. २०५३) द्वारा गरिएको 'अछामी भाषिका एक अध्ययन' मा अछामी भाषिकाको परिचय, अछामी भाषिकाका स्वर र व्यञ्जन वर्णका उच्चारण व्यवस्थाको सामान्य चिनारी, स्तरीय नेपालीको सन्दर्भमा अछामी भाषिकाका शब्दवर्ग, व्याकरणात्मक कोटिहरूका

विशेषताहरु औल्याइएको छ । यस शोध अध्ययनले अछामी भाषिकाको बारेमा थप सन्दर्भ सामग्रीको संकलन गर्नमा मद्दत पुऱ्याएको छ । भाषिकाहरूको अध्ययन गर्ने क्रममा अछामी भाषिकाको खासै अध्ययन विश्लेषणमा देखिन आएको अभावलाई उक्त शोध अध्ययनले विशेष सहयोग पुऱ्याएको सत्यतालाई अस्वीकार गर्न मिल्दैन । यसका सबल पक्षहरु धेरै हुँदाहुँदै पनि यस शोधग्रन्थले व्याकरणिक कोटि र नेपाली वर्णहरूको पहिचान सम्बन्धी केवल थोरै उदाहरण दिएर सामान्य जानकारी मात्र देखाउनु यसको कमजोर पक्ष हो भनेर स्वीकार गर्न सकिन्छ । यस शोधग्रन्थमा स्तरीय नेपाली भाषा व्याकरणमा र अछामी भाषिक पदहरूमा स्वर तथा व्यञ्जन वर्णहरूमा अन्तर त्यस्तै सजातीय एवं विजातीय शब्दहरू, नाम, पदहरूको उच्चारण विभेदता तथा वचनमा देखिने भिन्नतालाई देखाइनु यस शोधग्रन्थको उद्देश्य रहेको छ तर यस अध्ययनले मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोलीको अध्ययन गरेको छैन ।

ढकाल (वि.सं. २०५८) द्वारा गरिएको 'अछामी भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन' मा अछामी भाषिकाको परिचय, विशेषता, अछामी भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिककोटि बिच तुलना, अछामी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने त्रुटिहरूको पूर्वानुमान, अछामी भाषिका सम्बन्धी नवीनतम् ढंगबाट खोज गरी लेखेको शोधग्रन्थले निश्चित रूपमा प्रस्तुत शोधशीर्षकलाई सहयोग पुऱ्याएको छ । अछामी भाषिकाका व्याकरणिक कोटिहरूको स्तरीय नेपाली भाषासँग समानता र असमानता छ, भन्ने पक्षमा यस ग्रन्थले पनि सन्दर्भ सामग्रीको रूपमा सहयोग प्रदान गरेको छ । अछामी भाषिकाको परिचय र व्याकरणिक कोटिमा जुन विस्तृत खोज एवं अध्ययन हुनुपर्ने हो । त्यस पक्षमा भने यस शोधग्रन्थाकारको केही कमजोरी नै देखिन्छ । तापनि यस शोधग्रन्थलाई निष्कर्षमा लैजादा स्वरवर्ण र व्यञ्जनवर्णमा अछामी भाषिका र नेपाली भाषामा देखिने अन्तर त्यस्तै स्तरीय नेपाली भन्दा फरक प्रवृत्तिहरू देखाइनु यसको निष्कर्षको रूपमा देखिन्छ, तर यस अध्ययनले मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोलीको अध्ययन गरेको छैन ।

रौले (वि.सं २०६१) द्वारा गरिएको 'बाजुरेली भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण' अध्ययनमा बाजुरेली भाषिकाको परिचय, विशेषताहरू, बाजुरेली भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषाका कोटिहरूबिच व्यतिरेकी विश्लेषण गरिएको पाइन्छ । यस शोधग्रन्थले प्रस्तुत शोधशीर्षकलाई महत्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याएको छ । बाजुरेली भाषिका पनि वरपश्चिमा

भाषिका अन्तर्गत पर्ने भएकाले बाजुरेली भाषिका र स्तरीय नेपाली व्यतिरेकी विश्लेषणविच के कस्ता अन्तर भन्ने कुरामा थप सहयोग प्रदान गरेको छ । तर व्याकरणका केही पक्षहरूमा मात्र व्यतिरेक गरेर देखाइनु यसका कमजोर पक्ष ठान्न सकिन्छ । भूतकाल जनाउने क्रियापद र भविष्यतकालीन क्रियापदमा पाइने व्यतिरेक यस शोधको निष्कर्षको रूपमा देखिन्छ, तर यस अध्ययनले मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय बोलीको अध्ययन गर्न सकेको छैन ।

बोहरा (वि.सं. २०६१) द्वारा 'बभाडी भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण-अध्ययन' बभाडी भाषिकाको स्तरीय नेपाली भाषाका विशेषताहरू पहिल्याउने, बभाडी भाषिकाले नेपाली भाषाको प्रयोगमा गर्ने त्रुटिक्षेत्रहरू पहिल्याउने कार्य गरेको छ । यस शोधले बभाडी भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषा विचको व्यतिरेकी विश्लेषण गरेकोमा मेरो विषय शीर्षकलाई निकै सहयोग पुऱ्याएको छ । बभाडी भाषिकाको विस्तृत रूपमा नेपाली भाषासँग तुलना हुन नसक्नु यसको कमजोरी पनि हो । यस शोधले बभाडी भाषिकाका विशेषताहरू, ध्वन्यात्मक विचलन, आदि सम्बन्धी देखाउन खोज्नु यसको निष्कर्ष हो, तर यस अध्ययनले मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय बोलीको अध्ययन गर्न सकेको छैन ।

बम (वि.सं. २०६१) द्वारा गरिएको 'बैतडेली भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण' अध्ययनमा बैतडेली भाषिकाको परिचय, विशेषता, स्तरीय नेपाली सिक्दा, भाषाको प्रयोगमा त्रुटि क्षेत्र पहिल्याउने, बैतडेली भाषालाई नेपाली सिकाइमा आइपर्ने सिकाइको पहिचान गर्ने गरिएको छ । बैतडेली भाषिकाको अध्ययन र व्यतिरेकी विश्लेषण शीर्षकले मेरो शीर्षक लेखनमा सघाउ पुऱ्याएको छ । यस शोधग्रन्थले नेपाली भाषाका सबै स्वर, द्विस्वर र व्यञ्जनवर्णहरू कथ्य रूपमा बैतडेली भित्र पाइने यो भाषिका उच्चारणमा कतै स्वरआगम त कतै स्वरलोप भएको, अल्पप्राणका ध्वनिमहापराणमा, महापराणका ध्वनि अल्पपराणमा उच्चारण हुन, अन्तिम 'र' वर्ण 'ड' मा उच्चारण हुने वेग्लै विशेषता देखाइनु यसको निष्कर्ष रहेको छ । तर यस अध्ययनले मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय बोलीको अध्ययन गर्न सकेको छैन ।

ओम्हा द्वारा 'डोटी जिल्लाको पूर्वी चौकी क्षेत्रमा बोलीने स्थानीय भाषिकाको अध्ययन' (२०६८) अप्रकाशित शोधपत्र रहेको छ । उक्त शोधपत्रमा डोटी जिल्लाको पूर्वी चौकी

क्षेत्रको भाषिकालाई समेटेको पाइन्छ, तर यस अध्ययनले मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोलीको अध्ययन गर्न सकेको छैन ।

नेगीको (२०६८) द्वारा तयार गरिएको 'डोटी जिल्लाको दिपायल क्षेत्रमा बोलिने स्थानीय भाषिकाको अध्ययन' अप्रकाशित शोधपत्र रहेको छ । यो शोधपत्र डोटी जिल्लाको दिपायल क्षेत्रमा बोलिने स्थानीय भाषिकाको अध्ययन मात्र सीमित छ उक्त शोधकार्यले मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोलीको अध्ययन गर्न सकेको छैन ।

यसरी पूर्वकार्यको समीक्षा गर्दा कसैले यस भाषिकाको व्यतिरेकी सम्बन्धी कसैले व्याकरणिक कोटि, उच्चारण आदि सम्बन्धमा बजुरेली भाषिकालाई चिनाउने कार्य गरिए तापनि भाषा वैज्ञानिक ढंगबाट यस भाषिकाको अझै पनि खोज अध्ययन र अनुसन्धान हुन बाँकी नै छ । मध्यक्षेत्रीय बजुरेली स्थानीय बोली र स्तरीय नेपाली भाषाबिच व्यतिरेकी विश्लेषणलाई समेट्न सकेकाले उपरोक्त शीर्षकमा अध्ययन र अनुसन्धान गर्नु औचित्यपूर्ण ठानी उक्त शीर्षकमा शोधकार्य गरिने छ ।

२.२ सैद्धान्तिक अवधारणा

व्याकरणिक अर्थको अभिव्यक्ति दिने शब्दहरूलाई व्याकरणिक कोटि भनिन्छ । व्याकरणिक कोटिहरूले शब्दलाई रूप दिन्छन् र वाक्यमा प्रयोग हुन योग्य तुल्याउँछन् । प्रत्येक भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूबाट नै शब्दहरूबिच रहेको अन्तर सम्बन्ध र शब्दहरूका वाक्यात्मक कार्यहरूको बोध हुन्छ । यिनै व्याकरणात्मक कोटिहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, ध्रुवीयता र कारकका आधारमा दुई भाषा बिचको तुलनात्मक अध्ययन नै व्यतिरेकी विश्लेषण हो ।

२.२.१ नेपाली भाषा र बाजुरेली भाषिक भेद

प्राचीन कालमा आर्यइरानेली भाषाबाट संस्कृत भाषाबाटै खस प्राकृत अपभ्रंश हुँदै नेपाली भाषाको उत्पत्ति भएको हो । त्यसैले नेपाली भाषाको जननी भाषा संस्कृतलाई मानिन्छ । आधुनिक नेपाली भाषाको उद्गम स्थल भनेको जुम्ला जिल्लाको सिञ्जा क्षेत्र हो । सिञ्जाका खस जातका राजाहरूले प्रयोग गर्ने खस भाषाको परिष्कृत स्वरूप नै हालको नेपाली भाषा हो भन्ने नेपाली भाषाशास्त्रीहरू सहमत रहेका देखिन्छ । नेपाली भाषा राष्ट्रभाषा, सरकारी

कामकाजको भाषा सम्पर्क भाषाको रूपमा रहेको छ । २०४७ सालको संविधानले नेपाली भाषालाई राष्ट्रभाषा र नेपालमा बोलीने अरूभाषालाई राष्ट्रिय भाषाको दर्जा दिएको छ भने नेपालको अन्तरिम संविधानले नेपाली भाषालाई राष्ट्रियभाषा र नेपालमा बोलीने अन्य सम्पूर्ण भाषालाई राष्ट्रभाषाको रूपमा मान्यता दिएको पाइन्छ (भण्डारी र पौड्याल, २०६७ : ७५) । खस संस्कृतबाट उत्पन्न भएको खस अपभ्रंशबाटै नेपाली भाषाको उत्पत्ति भएको मान्नु मुक्ति सङ्गत हुन्छ (ढकाल, २०६६ : ३४) । नेपाली भाषालाई भारतले सन १९९२ मा संवैधानिक मान्यता दिएको छ (शर्मा र लुइटेल्, २०६४ : २८५) ।

समग्रमा भन्दा नेपाली भाषा राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता प्राप्त समृद्ध भाषा हो । नेपाली भाषाको उत्पत्ति कालदेखि आजसम्मको लामो कालखण्डमा यसले पार गरेका यात्रालाई नियाल्दा वर्तमानमा के भन्न सकिन्छ भने यो भाषा माध्यम भाषाको साथै राष्ट्रभाषाका रूपमा सम्मानित रहेको छ । विभिन्न व्यक्ति संस्थाका प्रयास मार्फत् नेपाली भाषाले आधुनिक स्वरूप प्राप्त गरिसकेको छ । आज नेपाली भाषाले शिक्षा, सञ्चार, सम्पर्क, प्रशासन, कानून, प्रकाशन, ज्ञान आर्जन, व्यापार, व्यवसाय आदि जस्ता विविध क्षेत्रमा स्थापित गराउन सफल, सशक्त एवम् आधुनिक भाषा हो ।

तालिका १ : नेपाली भाषा र भाषिक भेद

क्र.सं.	अध्ययन गर्ने विद्वानको नाम	वर्गीकरण
१.	ग्रियसंन	पाल्पा र दरै
२.	टी.डब्लु क्लार्क	पूर्वी, केन्द्रीय र पश्चिमी
३.	राहुल साँस्कृत्यायन	पूर्वी, केन्द्रीय, मादि र पश्चिमी
४.	बालकृष्ण पोखरेल	पूर्वेली, माझाली, ओरपच्छिमा, मझपच्छिमा र परपच्छिमा
५.	चुडामणि बन्धु	पूर्वी, केन्द्रीय र पश्चिमी
६.	मोहनराज शर्मा र कृष्णहरि बराल	पश्चिमी, मध्यपश्चिमी, मध्यपश्चिमेली र सुदूरपश्चिमेली

(ढकल, २०६६ : ३५१)

उपर्युक्त विद्वान्हरूले गरेको वर्गीकरणमध्ये बालकृष्ण पोखरलेले गरेको पछिल्लो वर्गीकरणलाई अहिलेसम्मको आधिकारिक वर्गीकरण भनिन्छ, जुन निम्न अनुसार रहेको छ :

(क) पूर्वेली

मध्यपश्चिम नेपालका दैलेख, जाजरकोट, सल्यानदेखि सुदूरपूर्व र भारतका दार्जिलिङ्ग, खर्साङ, आसाम, मणिपुर, मेघालय, मुहान र वर्मासम्म यस भाषिकाको प्रयोग गरिन्छ । पूर्वेली भाषिकाका खसानी, पर्वती र गोर्खाली गरी तीनवटा उपभाषिका रहेका छन् :

(ख) माभाली

माभाली भाषिकाको प्रयोग क्षेत्रहरूमा हुम्ला, मुगु, जुम्ला, कालीकोट र मुस्ताङ जिल्ला पर्दछन् । यस भाषिकाभित्र पनि सिंजाली, हुम्ली, रास्कोटी, नेल्पाली र तिब्बतीकोटी जस्तो भेदहरू पाइन्छन् ।

(ग) ओरपच्छिमा

बझाङ्ग, बाजुरा र अछाम जिल्लाको सेरोफेरोमा बोलीने नेपाली भाषाको क्षेत्रीय भेदलाई ओरपच्छिमा भाषिका भनिएको छ । यस भाषिकाभित्र बभ्रङ्गी, चिरबुङ्गली, अछामी र बाजुरेली जस्ता भेद रहेका पाइन्छन् ।

(घ) मभ्रपच्छिमा

डोटी, डडेल्धुरा, कैलाली, कञ्चनपुर र ती जिल्लाका सेरोफेरोमा बोलीने भाषाको क्षेत्रीय भेद मभ्रपच्छिमा भाषिका हो । डोटेली, निरौली, डडेल्धुराली, हुम्राकोटी जस्ता भेदहरू यस भाषिकामा पाइन्छन् ।

(ङ) परपच्छिमा

बैतडी र दार्चुला जिल्लाका विभिन्न भेगमा बोलीने नेपाली भाषाको क्षेत्रीय भेद परपच्छिमा भाषिका हो । यस भाषिकाभित्र बैतडेली, दुहेली, मार्माली, लेकमेली, चुहागढी, पुरचौडेली, मेलौली, तल्लोस्वराडी, मल्लोस्वराडी जस्ता उपभाषिका रहेका छन् ।

२.२.२ व्यतिरेकी विश्लेषणका सैद्धान्तिक आधार

जब दुई वा सो भन्दा बढी भाषाका बिचको अन्तर वा भिन्नतालाई आधार बनाएर अध्ययन विश्लेषण गरिन्छ, त्यो व्यतिरेकी विश्लेषण ठहर्छ (ढकाल, २०६६ : ११८) । हेमाङ्गराज अधिकारीका अनुसार दुई वा दुई भन्दा बढी भाषाको व्यवस्था वा उपव्यवस्थाहरूको समानता वा भिन्नता सम्बन्धी तुलनात्मक अध्ययनसँग व्यतिरेकी विश्लेषण सम्बन्धित छ । यसरी हेर्दा दुई वा दुई भन्दा बढी भाषाको व्यवस्था वा उपव्यवस्थाहरूको समानता वा भिन्नता सम्बन्धी तुलनात्मक अध्ययनसँग व्यतिरेकी विश्लेषण सम्बन्धित छ । यसरी हेर्दा दुई वा दुईभन्दा बढी भाषाका समानता र असमानता पहिल्याउने प्रायोगिक भाषा विज्ञानको एउटा शाखा व्यतिरेकी विश्लेषण हो । व्यतिरेकी विश्लेषण खास गरी सोत भाषा र लक्ष्य भाषाबिचको भिन्नताको विश्लेषण गरिन्छ ।

व्यतिरेकी विश्लेषण प्रायोगिक भाषाविज्ञानको एक शाखाको रूपमा बीसौ शताब्दीमा विकास गरिएको भाषिक विश्लेषण पद्धति हो । अमेरिकी भाषाशास्त्री चार्ल्स फार्ग्युसनले सर्वप्रथम व्यतिरेकी विश्लेषण माला तयार गरेर विश्लेषण कार्यको थालनी गरेका थिए । यसपछि वेन्निख, हेगेन, ल्याडो, निकेल जस्ता भाषाशास्त्रीहरूले व्यतिरेकी विश्लेषण पद्धतिको विकासमा सहयोग गरेका छन् ।

व्यतिरेकी विश्लेषण प्रायोगिक भाषाविज्ञानको विषय भई भाषा शिक्षणका सम्बन्धमा समर्पित तथा बाधक तत्वहरू पहिल्याई बाधक स्थितिलाई न्युनीकरण गर्दै लगेर निराकरण गर्ने कुरामा व्यतिरेकी विश्लेषण केन्द्रित छ । सन् १९७० को दशकमा संरचनावादी र मनोवादी मतका कारण यसको महत्व स्थापित भएको छ । दोस्रो भाषा सिकाइका लागि व्यतिरेकी विश्लेषण उपयोगी र प्रभावकारी रहेको देखिन्छ ।

२.२.३ व्यतिरेकी विश्लेषणका प्रक्रिया

दुई वा सो भन्दा बढी भाषाहरूका असमानताहरूलाई आधार मानेर गरिने क्रमबद्ध व्यवस्थित र वैज्ञानिक अध्ययन नै व्यतिरेकी विश्लेषण हो । व्यतिरेकी विश्लेषणलाई तथ्यपूर्ण, क्रमिक र वैज्ञानिक बनाउन निम्न प्रक्रियालाई चरणबद्ध रूपमा अधि बढाउने गरिन्छ (भण्डारी, २०६७ : ११९) ।

- (क) विश्लेषणीय पक्ष (वर्णात्मक, रूपात्मक, वाक्यात्मक, शब्दभण्डारगत शैलीगत र अर्थगत) को निर्धारण,
- (ख) व्यतिरेकी विश्लेषणका निमित्त भाषावैज्ञानिक पद्धति (परम्परागत, रूपान्तरवादी, संरचनावादी, रूपार्थवादी, व्यवस्थापरक) को कितान ।
- (ग) विश्लेषण गरिने भाषिक उच्चारणसँग सामग्री सङ्कलन स्रोत (कथ्य, लेख्य, अन्तरदृष्टिको निर्धारण,
- (घ) एउटा स्रोतबाट सङ्कलित सामग्रीलाई अन्य स्रोत वा माध्यमबाट सत्यापन गर्ने,
- (ङ) तुलनाका निमित्त सङ्कलित सामग्रीको स्वरूप ठम्याई त्यसको वर्गीकरण, वर्णन र व्याख्या,
- (च) दुई वा सो भन्दा बढी भाषाका भिन्नताको स्थिति र त्यसलाई प्रभावित पार्ने कुराहरूको निष्कर्ष,
- (छ) उक्त वर्णन र विश्लेषण गरिएका भाषिक उच्चारण विचमा देखा परेका सामान्य र विशिष्ट विशेषताहरूको स्पष्टीकरण दिने (ढकाल, २०६७ : १२३) ।

यस प्रकार स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषाका विच श्रृङ्खलाबद्ध रूपमा तुलना र विश्लेषण गरी प्राप्त निष्कर्षलाई सूचीकरण गरी प्रस्तुत गर्नुपर्छ ।

२.२.४ व्यतिरेकी विश्लेषणका प्रकार

व्यतिरेकी विश्लेषणका दुई प्रकार वा पद्धति रहेका छन् ती हुन् ।

- (क) समतलीय पद्धति
- (ख) ऊर्ध्वतलीय पद्धति

(क) समतलीय पद्धति

यस पद्धतिमा प्रायः दुई भाषाका मात्रै भाषिक तत्वको तुलना गरिन्छ । यो पद्धति सैद्धान्तिक दृष्टिले भन्दा प्रायोगिक दृष्टिले महत्वपूर्ण हुन्छ ।

(ख) ऊर्ध्वतलीय पद्धति

यस पद्धतिमा दुई वा दुईभन्दा बढी भाषाहरूका भाषिक तत्वहरूको समानता र भिन्नताका बिन्दुहरूलाई ओल्याइन्छ । यस पद्धतिले भाषाहरूको तुलना गर्ने नमुना दिन्छ, र तुलनीय तत्व निर्देश गर्छ । यस पद्धतिमा भाषाका सार्वभौम लक्षणको खोजी गरिन्छ । यो पद्धति सैद्धान्तिक रूपले जटिल हुन्छ ।

२.२.५ शब्दभण्डारगत अध्ययन

शब्दभण्डारभिन्न विभिन्न अर्थले युक्त शब्दहरू पर्दछन् । बनोटका आधारमा मूल र व्युत्पन्न, स्रोतका आधारमा तत्सम, तद्भव र आगन्तुक, वर्गका आधारमा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियापद, क्रियायोगी, नामयोगी, संयोजक, विस्मयादिबोधक र निपात, कार्यका आधारमा पर्यायवाची, विपरितार्थी, अनेकार्थी, श्रुतिसमभिन्नार्थी, परिभाषिका/प्राविधिक, सूक्ष्मवाची, स्थूलवाची आदि विभिन्न किसिमका शब्दहरू भाषा हुन्छन् (शर्मा र पौडेल, २०६७ : १९-६७) । भाषिक व्यवहारमा प्रयोग हुने शब्दहरूको समूहलाई शब्दभण्डार भनिन्छ (भट्टराई र ढुङ्गेल, २०६७ : १४१) ।

यसका साथै उखानटुक्का, अनुकरणात्मक शब्द, संक्षिप्त शब्दहरू पनि भाषामा प्रशस्तै भेटिन्छन् । तसर्थ शब्दभण्डारको अध्ययन गर्दा के आधार (बनोट, स्रोत, वर्ग, कार्य, अर्थ उखान, टुक्का, अनुकरणात्मक शब्द आदि) मा गर्ने हो र त्यसको पहिले नै किटान कार्यमा समस्या पर्नुका साथै शोधकार्यले आफ्नो मार्ग पहिचान गर्न सक्दैन ।

२.२.६ उच्चारणगत अध्ययन

उच्चारण भनेको बोलीसँग सम्बन्धित कुरा हो । बोली मानव मुखका विभिन्न उच्चार्य अङ्गका माध्यमले ध्वन्यात्मक रूपमा प्रकट हुन्छ । भाषा पिच्छै ध्वनि उच्चारणहरू फरक-फरक हुन सक्छन् (शर्मा र पौडेल, २०६७ : १६६) ।

(क) खण्डीय ध्वनि

स्वतन्त्र रूपमा उच्चारण गर्न तथा छुट्याउन वा खण्ड गर्न सकिने ध्वनिलाई खण्डीय ध्वनि भनिन्छ (ढकाल, २०६६ : ५१) । खण्डीय ध्वनि तीन किसिमका छन्, ती हुन् : स्वर, व्यञ्जन र अर्धस्वर र स्वर ध्वनिलाई जिब्राको उचाइ, सक्रियता, ओंठको स्थिति, मांशपेशीय अवस्था, मुखविवर अवस्थाका आधारमा व्यतिरेकी अध्ययन विश्लेषण गरिन्छ । यस्तै प्रकारले व्यञ्जन ध्वनिलाई उच्चारण स्थान, प्रयत्न, घोषत्व र प्राणत्वको आधारमा वर्गीकरण गरी अध्ययन गरिन्छ ।

(ख) खण्डेतर ध्वनि

जब कुनै भाषामा मात्र, अनुनासिकता, लय र आघात आदि विशेषता व्यतिरेकी भएर आउँछन्, त्यस्ता विशेषतालाई खण्डेतर अथवा गौण वर्ण भन्न सकिन्छ (बन्धु, २०४३ : ५५) ।

यसरी अध्ययन गर्न लागिएको भाषामा के कस्तो उच्चारण व्यवस्था छ ? भनि अध्ययन गर्नका लागि ध्वनिविज्ञानको सहायता लिनु जरूरी हुन्छ । साथै उच्चारणको कुन अवस्थाको कसरी अध्ययन गर्ने हो ? त्यसको ख्याल गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

२.२.७ शब्द रूपायनगत अध्ययन

व्याकरणात्मक कोटिका आधारमा रूप परिवर्तन हुने प्रक्रियालाई रूपायन भनिन्छ (भट्टराई र ढुङ्गेल, २०६७ : १००) । रूपायन भन्नाले अर्थयुक्त उच्चारणलाई व्याकरणिक स्तरमा उकाल्ने कुरो बुझिन्छ (ढकाल, २०६६ : १२५) । विकारी शब्दमा वाक्यात्मक सम्बन्ध र व्याकरणात्मक अर्थको अभिव्यक्तिका लागि शब्दमा गरिने परिवर्तनलाई रूपायन भनिन्छ (शर्मा र लुइटेल्, २०६४ : १३०) ।

यस प्रकारले व्याकरणिक कोटिका आधारमा विकारी शब्दहरूको रूपको फेरबदल वा परिवर्तन हुनु रूपायन हो । रूपायन निम्न शब्दवर्गको मात्र हुने गर्दछ :

तालिका २ : शब्दरूपायनगत अध्ययन

शब्दवर्ग/पदवर्ग	रूपायनका आधार
नाम	लिङ्ग, वचन, कारक, आदर
सर्वनाम	वचन, पुरुष , कारक, आदर
विशेषण	लिङ्ग, वचन, कारक, आदर
क्रिया	लिङ्ग, वचन, पुरुष , काल, पक्ष, भाव, वाच्य, ध्रुवीयता, प्रेरणार्थक, आदर

२.२.८ व्याकरणात्मक कोटिका आधारमा व्यतिरेकी विश्लेषण

यस शीर्षक अन्तर्गत प्रत्येक व्याकरणिक कोटिको परिचयमात्र दिइएको छ । उदाहरण सहित नेपाली भाषा र बाजुरेली उपभाषिकाको तुलनात्मक विश्लेषण अध्याय चारमा गरिएको छ । यसमा सामान्य उदाहरण मात्र प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.२.८.१ लिङ्ग

लिङ्ग मूलतः नामसँग सम्बन्धित व्याकरणात्मक कोटि हो (अधिकारी, २०६२ : ७५) । पुरुष वा स्त्रीजातिलाई छुट्याउने विभक्तक चिन्हित पदहरू नै लिङ्ग हुन् (भट्टराई र दुङ्गेल, २०६७ : ५८) । भाले वा पोथी जाति बुझाउने व्याकरणको चिन्हलाई लिङ्ग भनिन्छ (नेपाल, २०६५ : १०)।

खास गरेर भाले वा पोथी छुट्याउने व्याकरणात्मक कोटि लिङ्ग हो । यसको सम्बन्ध नामिक पदसँग रहेको हुन्छ । नेपालीमा लिङ्ग व्यवस्था पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग गरी दुई प्रकारका रहेका छन् । संस्कृतमा पुलिङ्ग, स्त्रीलिङ्ग र नपुंसक गरी तीन प्रकारका छन् । अध्ययन गर्न लागिएको बाजुरेली उपभाषिकामा पनि नेपाली भाषा भन्ने दुई प्रकारका लिङ्ग व्यवस्था रहेको भेटिन्छ । लिङ्ग पदवर्ग, नाम, विशेषण र क्रियामा चिन्हित हुन्छ ।

२.२.८.२ वचन

व्यक्ति वा वस्तुको सङ्ख्या बुझाउन व्याकरणको चिन्हलाई वचन भनिन्छ (नेपाली, २०६५ : १०७) । नामको संख्यासँग सम्बन्धित व्याकरणात्मक कोटि वचन हो (अधिकारी,

२०६०) । व्याकरणात्मक कोटि वचनले संख्यालाई बुझाउँछ । यो एकवचन र बहुवचन गरी दुई प्रकारको हुन्छ (शर्मा र लुइटेल्, २०६४ : १३१) ।

वचनले नामिक पदको संख्यालाई जनाउँछ । नेपालीमा दुई किसिमको वचन व्यवस्था रहेको छ । एउटा संख्यालाई जनाउने एक वचन र दुई वा सो भन्दा बढी संख्यालाई जनाउने बहुवचन हुन्छ । संस्कृतमा एकवचन, द्विवचन र बहुवचन गरी तीन प्रकारको वचन व्यवस्था पाइन्छ । वचनबोधक प्रत्यय, नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियामा प्रयुक्त भएको देखिन्छ ।

२.२.८.३ पुरुष

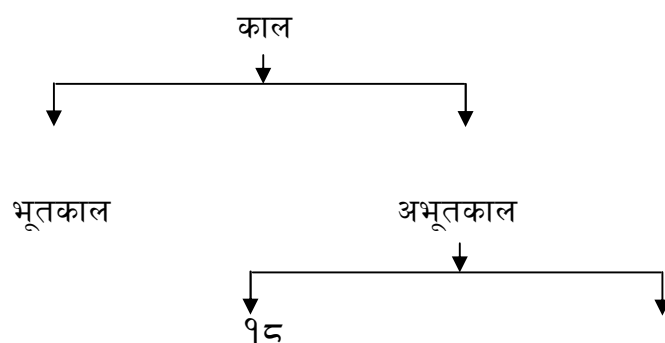
वाक्यमा उपस्थित व्यक्तिलाई बुझाउने चिन्हलाई पुरुष भनिन्छ (नेपाल, २०६५ : १७९) । कथनका सन्दर्भमा संलग्न भएका सहभागीहरूको प्रकृतिलाई जनाउने व्याकरण कोटि पुरुष हो । यो विशेषतः सर्वनामसँग सम्बन्धित हुन्छ (अधिकारी, २०६२ : ८८) ।

पुरुष सर्वनाम र क्रियापदसँग सम्बन्धित व्याकरणिक कोटि हो । नेपाली भाषामा प्रथम, द्वितीय र तृतीय गरी तीन प्रकारको पुरुष व्यवस्था छ । अङ्ग्रेजी, हिन्दी जस्ता भाषाहरूमा पनि तीनवटा नै पुरुष व्यवस्था भेटिन्छ । यसमा कुरा गर्ने व्यक्ति प्रथम पुरुष, जोसँग कुरा गरिँदछ त्यो द्वितीय पुरुष र जसको बारेमा कुरा गरिँदछ, सो द्वितीय पुरुष हुन्छ । सर्वनाम र क्रियापदमा पुरुषगत भेद पाइन्छ ।

२.२.८.४ काल

काल भनेको समय हो । व्याकरणमा क्रियाको समय संकेतलाई काल भनिन्छ (नेपाल, २०६५ : ८४) । समयसूचक व्याकरणिक कोटिलाई काल भनिन्छ (ढकाल, २०६६ : १८९) । काल क्रियापदको समय संकेत कोटि हो (अधिकारी, २०६२ : ११७) ।

क्रियाको समय बुझाउने व्याकरणीय कोटि नै हाल हो । यसलाई निम्नानुसार विभाजन गरिएको पाइन्छ :

वितिसकेको समयलाई भूतकाल, चलिरहेको समयलाई वर्तमान काल र पछि आउने समयलाई भविष्यत् काल भनिन्छ । व्याकरणात्मक कोटि काल पदवर्ग क्रियापदसँग मात्रै सम्बन्धित हुन्छ ।

२.२.८.५ पक्ष

कालले समेटेको समयभित्रका विभिन्न अवस्थाहरूलाई पक्ष भनिन्छ (नेपाल, २०६५ : ८५) । पक्षले खास कालको परिवेशभित्र क्रियाको कार्यको प्रकृति तथा वितरणलाई जनाउँछ । परम्परागत व्याकरणमा पक्षलाई कालको भेदका रूपमा देखाएको पाइन्छ । जुन उपयुक्त देखिदैन किनभने पक्षको क्रियाको आन्तरिक प्रकृतिलाई जनाउँछ भने कालले चाहिं क्रियाको बाह्य परिवेश मात्र जनाउने हुन्छ (अधिकारी, २०६२ : १२१-१२२) । व्याकरणात्मक कोटि पक्षले क्रियाका कालको अवधि र अवस्थालाई बुझाउँछ । यो सामान्य पूर्ण, अपूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त पक्ष गरी पाँच प्रकारको हुन्छ (शर्मा र हुड्गेल, २०६४ : १६२) ।

माथिका परिचयलाई केलाउँदा क्रियाव्यापारको आन्तरिक समय निर्धारण गर्ने तत्व पक्ष हो । यसलाई सामान्य, अपूर्ण अभूतकालमा र भूतकालमा थप अज्ञात र अभ्यस्त गरी विभाजन गरिएको छ । यसको सम्बन्ध क्रियापदसँग मात्रै रहेको हुन्छ ।

२.२.८.६ आदर

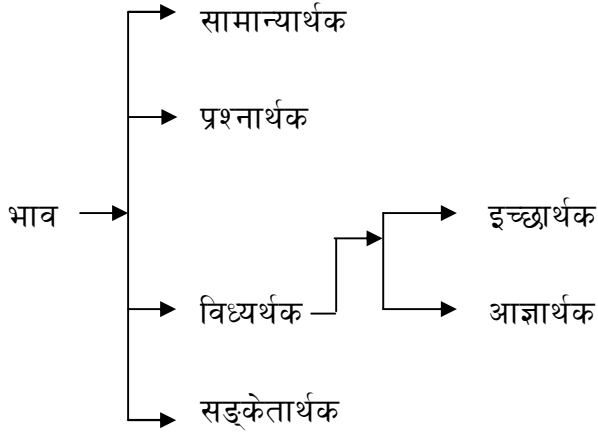
आदर मूलतः श्रोत (द्वितीय पुरुष) र अन्य सन्दर्भ (तृतीय पुरुष) मा व्यक्त हुन्छ । यसका लागि श्रोता सन्दर्भमा चाँहि सर्वनामका साथै आदरसूचक नामको प्रयोग हुन्छ (अधिकारी, २०६२ : ९१) । वाक्यमा प्रस्तुत व्यक्तिको सामाजिक प्रतिष्ठा, इज्जतको सङ्केत गर्ने व्याकरणात्मक तत्वलाई आदर भनिन्छ (नेपाल, २०६५ : १०९) ।

नेपाली भाषा आफू समान र आफूभन्दा मान्यजनको लागि आदरार्थीको प्रयोग गरिन्छ भने आफूभन्दा साना तथा कान्छो नाता पर्ने व्यक्तिका लागि आदररहित सम्बोधन गरिन्छ ।

२.२.८.७ भाव

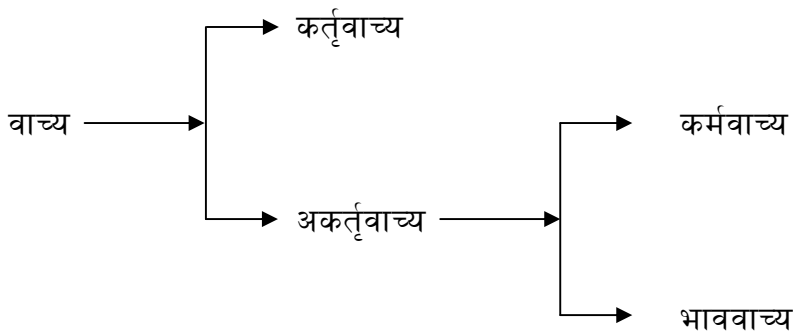
वक्ता वा लेखकको मानसिक आशयलाई व्यक्त गर्ने क्रियापदका विविध रूपलाई भाव वा अर्थ भनिन्छ (नेपाल, २०६५ : ९२) । क्रियाद्वारा वक्तको मनोभाव वा मनोवृत्ति जनाउने कोटिलाई भाव वा वृत्ति भनिन्छ (अधिकारी, २०६२ : १२५) ।

क्रियाद्वारा व्यक्त गरिने वक्ताको मनसाय नै भाव हो । यसको सम्बन्ध क्रियासँग रहेको हुन्छ । भावलाई निम्न अनुसार देखाउन सकिन्छ :

२.२.६.६ वाच्य

वाक्यमा रहेका पदहरूको प्रमुखताका आधारमा क्रियाको रूप बदलिने तरिकालाई वाच्य भनिन्छ । वाक्य मूल अर्थलाई यथावत् राखी कहिले कर्ता, हिले कर्म र कहिले क्रियाको भाव मुख्य हुने गर्छ । यसका आधारमा कर्तृ, कर्म, भाव गरी वाच्य तीन किसिमका हुन्छन् (नेपाल, २०६५ : ९९) । वाक्यमा कर्ता, कर्म वा भाव (क्रिया) मध्ये कुनै एकलाई प्रधान मान्ने व्याकरणात्मक युक्तिलाई वाच्य भनिन्छ । यो मुख्यतः क्रियासित सम्बन्धित भएर व्यक्त हुन्छ (अधिकारी, २०६२ : १६५) । वाच्यलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

२.२.६.९ ध्रुवीयता (करण/अकरण)

क्रियापदको सकारात्मक कोटि जनाउने करण र नकारात्मक कोटि जनाउने चाहिँ अकरण हुन जान्छ (अधिकारी, २०६२ : १५६) । करण र अकरण भनेको वाक्यको सकारात्मक वा नकारात्मक अवस्था हो । सकारात्मक वा हो भन्ने अर्थ बुझाउने वाक्यलाई करण भनिन्छ भने नकारात्मक वा होइन भन्ने अर्थ बुझाउने वाक्यलाई अकरण भनिन्छ (नेपाल, २०६५ :११६) ।

यसरी ध्रुवीयताका आधारमा व्याकरणात्मक व्यक्तिलाई गरिएको छ । यो क्रियापदसँग सम्बन्धित हुन्छ ।

अध्याय तिन

अध्ययन विधि र तरिकाहरु

३.१.. अनुसन्धान विधि :

कुनै पनि कार्य गर्ने तरिका नै विधि हो । शोधकार्य गर्दा खेरी अपनाइने तरिका नै अनुसन्धान विधि हो । अनुसन्धानलाई विश्वसनीय वैध र तथ्यपूर्ण बनाउन अनुसन्धान विधिको आवश्यकता पर्दछ । अनुसन्धान विधिलाई सामान्य र विशिष्ट गरी दुई भागमा बाँडिएको छ । यस शोध कार्यमा अनुसन्धानका सामान्य विधिहरूमध्ये वर्णनात्मक विधि, सर्वेक्षण विधि, सैद्धान्तिक विधि, भाषा अध्ययन विधि, भाषा व्याकरण विधि, पुस्तकालयीय विधि, क्षेत्र भ्रमण विधि, तुलनात्मक विधि आदिको प्रयोग गरिएको छ ।

३.२ शोधपत्रको ढाँचा

प्रस्तुत अनुसन्धानको ढाँचा निम्नानुसारको रहेको छ :

परिच्छेद - एक : शोधको परिचय

परिच्छेद -दुई : पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा

परिच्छेद -तिन :अध्ययन विधि र तरिका

परिच्छेद - चार : नतिजाको ब्याख्या तथा विश्लेषण

परिच्छेद - पाँच : निष्कर्ष र सुझाव

सन्दर्भग्रन्थ सूची

परिशिष्टाङ्क

शोधार्थी व्यक्तिवृत्त

३.३ जनसंख्या, नमुना र नमुना रणनीति

अध्ययन अनुसन्धानको क्रममा सम्पूर्ण सामग्रीबाट छानिएको अंश नै नमुना छनोट हो । जनसङ्ख्या भन्नाले अध्ययनको पुरै जनसङ्ख्या र नमुना भन्नाले पुरै जनसङ्ख्याबाट विभिन्न आधारमा छानेर केहीलाई मात्र लिनु नमुना छनोट हो । यसरी छानिएको नमुनाले सामग्रीको बृहत समूहको उचित प्रतिनिधित्व गर्ने गर्दछ । व्यवस्थित तरिकाले सबैको प्रतिनिधित्व हुने गरी नमुना छनोट गर्ने विधि नै नमुना छनोट विधि हो । बोराको सबै चामललाई जनसङ्ख्याको रूपमा लिन सकिन्छ, भने एक मुठी चामललाई नमुनाको रूपमा लिन सकिन्छ ।

प्रस्तुत शोध अध्ययनको जनसङ्ख्याका रूपमा बाजुराको मध्यक्षेत्रमा बसोबास गर्ने स्थानीय वक्ताहरू मध्ये नमुनाका रूपमा शिक्षित अशिक्षित, महिला पुरुष, बालबालिका, कृषक, व्यापारी, विद्यार्थी रैथाने बासिन्दा तथा अन्य भाषा प्रभावित वक्तालाई लिइएको छ । जसको सङ्ख्यालाई निम्न तालिकामा देखाइएको छ :

शिक्षित महिला/पुरुष	अशिक्षित महिला/पुरुष	बालबालिका	कृषक	कर्मचारी	जम्मा
३०	३०	१५	१५	१५	१०५

३.४ अध्ययनको क्षेत्र

भाषाविद् बालकृष्ण पोखरेलको भाषिक वर्ग विभाजन अनुसार वरपश्चिमा वर्गभित्र बाजुरेली भाषिकलाई क्षेत्रगत आधारमा विभिन्न उपभेदमा विभाजन गर्न सकिन्छ । विशेषतः यो शोधपत्र बाजुरा जिल्लाको मध्यक्षेत्र अन्तर्गत बुढीगंगा, मार्तडी, जुगाडा, ब्रह्मतोला कैलाशमाण्डौं गरी पाँच गा.वि.स.मा बोलीने उपभाषिका र स्तरीय नेपालीको व्यतिरेकी विश्लेषण' यसको अध्ययन क्षेत्र रहनेछ । अध्ययनका क्रममा माथि उल्लेख गरिएका गाविसहरूमा बोलीने स्थानीय बाजुरेली भाषिकाका भेदहरूलाई पनि स्तरीय नेपाली भाषासँग व्यतिरेकी गर्दै विषय शीर्षक सहयोगीका रूपमा लिइएको छ ।

३.५ तथ्याङ्क संकलनका साधन र विधि

अनुसन्धान कार्य गर्नका लागि विभिन्न विधिहरूको प्रयोग गरी प्राथमिक तथा द्वितीयक स्रोतहरूबाट विभिन्न तथ्याङ्कहरू सङ्कलन गरिने गरिन्छ । यस अनुसन्धान कार्य सम्पन्न

गर्नका लागि विभिन्न सामग्री सङ्कलन गर्नु पर्ने भएकाले उक्त सामग्री सङ्कलन गर्नका लागि प्रश्नावली विधि, छलफल विधि, सर्वेक्षण विधि, भ्रमण विधि, क्षेत्रीय अध्ययन विधि, वर्णनात्मक विधिहरूको प्रयोग गरेर अध्ययन कार्य गरिएको छ ।

अध्याय चार

नतिजाको व्याख्या र विश्लेषण

यस अध्यायमा बाजुरेली स्थानीय बोली र मानक नेपाली भाषा बिच व्याकरणिक कोटिका आधारमा व्यतिरेकी विश्लेषण गरिएको छ । व्याकरणिक अर्थको अभिव्यक्ति दिने शब्दहरूलाई व्याकरणिक कोटि भनिन्छ । व्याकरणिक कोटिहरूले शब्दलाई रूप दिन्छन् र वाक्यमा प्रयोग हुन योग्य तुल्याउँछन् । प्रत्येक भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूबाट नै शब्दहरूबिच रहेको अन्तर सम्बन्ध र शब्दहरूका वाक्यात्मक कार्यहरूको बोध हुन्छ । यिनै व्याकरणात्मक कोटिहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, ध्रुवीयता र कारकका आधारमा मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय बोली र स्तरीय नेपाली भाषाबिचको व्यतिरेकी विश्लेषण गरिएको छ ।

४.१ मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय बोली र स्तरीय नेपाली भाषाबिचको व्यतिरेकी विश्लेषण

४.१.१ लिङ्ग

कुनै पनि व्यक्ति वस्तु, पदार्थ वा तिनको आन्तरिक भावलाई बुझाउने शब्दलाई नाम भनिन्छ । अर्थात् जुन व्यक्ति वा वस्तुलाई जे भन्दा चिनिन्छ, त्यही नाम हो (नेपाली, २०६५ : ४७) । लिङ्गका आधारमा नामपदलाई बाजुरेली स्थानीय बोली र मानक नेपाली भाषाबिच तुलनात्मक रूपले निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

शब्द तहमा

तालिका ३ : शब्द तहमा

बाजुरेली स्थानीय बोली		मानक नेपाली भाषा	
पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
छोरो	छोरी	छोरा	छोरी
बाज्या	वजै/जिया	बाजे	वज्यै

छोर्याट्टो	छोर्याट्टी	केटो	केटी
भदु	भदै	भतिज	भतिजी
सौराजु/बाज्या	जिउ/बज्यै	ससुरा	सासु
दाइ	बौउजु	दाइ	भाउजू
काका/का	काखी	काका	काकी
गुसाइ	गोसी	देवर	नन्द

प्रस्तुत तालिकालाई हेर्दा नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीमा लवजमा केही भिन्नता देखिए पनि शब्दमा अन्तर देखिएको पाइँदैन । केही शब्दमा भने भिन्नता रहेको देखियो ।

वाक्य तहमा

तालिका ४ : वाक्य तहमा

बाजुरेली स्थानीय बोली		मानक नेपाली भाषा	
पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
छोरो आयो ।	छोरी आई ।	छोरा आयो ।	छोरी आई ।
राम स्कुल भान्छ ।	सीता स्कुल भान्छे ।	राम स्कूल जान्छ ।	सीता स्कूल जान्छे ।
उसको पोइ छ ।	उसकी जोई छे ।	उसको लोग्ने छ ।	उसकी स्वास्नी छे ।
बोक्या अकरो छ ।	बाखो अकरो छ ।	बोका महङ्गो छ ।	बाखी महङ्गो छ ।
बुवा रिसाया	आमा रिसार्यी ।	बुवा रिसाउनु भयो ।	आमा रिसाउनु भयो।

माथिको तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीको वाक्य तहमा क्रियापदमा केही भिन्नता देखिए पनि शब्दमा अन्तर देखिएको पाइँदैन ।

४.२ वचन

वचनका आधारमा बाजुरेली स्थानीय बोली र मानक नेपाली भाषाका बिच तुलनात्मक रूपले निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ५ : वचन

बाजुरेली स्थानीय बोली		मानक नेपाली भाषा	
एकवचन	बहुवचन	एकवचन	बहुवचन
छोरो	छोराहरु	छोरो	छोराहरु
छोरी	छोरीहरु	छोरी	छोरीहरु
बैकिनी	बैकिनीहरु	आइमाई	आइमाइहरु
चल्लो	चल्ला	चरो	चराहरु

माथिको तालिकामा वचनका आधारमा नामको रूपायन गर्दा मानक नेपालीमा एवचनमा छोरो हुन्छ, भने बहुवचनमा 'हरु' प्रत्यय लागेर छोराहरु हुन्छ, त्यस्तै बाजुरेली उपभाषिकामा पनि सोही नियम लागु भएको पाइन्छ ।

४.३ पुरुष

वाक्यमा उपस्थित व्यक्तिलाई बुझाउने चिन्हलाई 'पुरुष' -नेपाल, २०६५ : १०८) । वक्ता, स्रोत र सन्दर्भलाई जागउने व्याकरणिक कोटि पुरुष हो (ढका, २०६६ :१७९) । कथनका सन्दर्भमा संलग्न भएका सहभागीहरुको प्रकृतिलाई जनाउने व्याकरणात्मक कोटि पुरुष हो । यो विशेषतः सर्वनामसँग सम्बन्धित हुन्छ, (अधिकारी, २०६२ : ८८) ।

पुरुष सर्वनाम र क्रियापदसँग सम्बन्धित व्याकरणिक कोटि हो । नेपाली भाषामा प्रथम, द्वितीय र तृतीय गरी तीन प्रकारको पुरुष व्यवस्था छ । अङ्ग्रेजी, हिन्दीजस्ता भाषाहरुमा पनि तीनवटा नै पुरुष व्यवस्था भेटिन्छ । यसमा कुरा गर्ने व्यक्ति प्रथम पुरुष, जोसँग कुरा गरिदैछ, त्यो द्वितीय पुरुष र जसका बारेमा कुरा गरिदै छ, त्यो तृतीय पुरुष हुन्छ । सर्वनाम

र क्रियामा पुरुषगत भेद पाइन्छ । पुरुषका आधारमा पुचौँडेली उपभाषिका र मानक नेपाली भाषा बिच तुलात्मक रूपले निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६ : पुरुष

पुरुष	बाजुरेली स्थानीय बोली	नेपाली भाषा
प्रथम पुरुष	म/मु, हमी	म, हामी
द्वितीय पुरुष	तुँ, तमी	तँ, तिमी, तपाईं
तृतीय पुरुष	ऊ, उन्	ऊ, उनी, तिनी

माथिको तालिकामा देखाए अनुसार पुरुषका आधारमा सर्वनामको रूपायन गर्दा बाजुरेली स्थानीय बोली र मानक नेपाली भाषाबिच उच्चारणगत भिन्नता भए पनि रूपगत समानता देखिन्छ ।

४.४ काल

काल भनेको समय बुझाउने व्याकरणिक कोटि हो । कुनै पनि समयलाई निश्चत कालले बुझाउने गर्दछ । बितिसकेको समय, चल्दै गरेको समय र पछि आउने समयलाई बुझाउने व्याकरणिक कोटिलाई काल भनिन्छ । कालको अलगअलग परिचय र उदाहरण निम्न तालिकाहरुमा स्पष्ट पारिएको छ ।

४.४.१ भूतकाल

कुनै पनि घटना वा कार्यव्यापार कथन समाप्त हुनुभन्दा पहिले नै भइसकेको छ भन्ने कुराको निर्देशन गर्ने क्रियापदलाई भूतकाल भनिन्छ । अर्थात् यसले बितेको समयको काम वा अवस्था बुझाउँछ (भट्टराई र ढुङ्गेल, २०६७ : ६८) । बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाबिच भूतकालको निम्न अनुसार तुलना गरिन्छ :

तालिका ७ : भूतकाल

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
छकाल मुइले कुणा सुन्या ।	बिहान मैले कुरा सुनें ।
यइले भाषण सुन्यो ।	यसले भाषण सुन्यो ।
मुइले गीत गायाका छिया ।	मैले गीत गाएको थिए ।
श्याम बजार गयो छ ।	श्याम बजार गएछ ।
बाज्या महाभारत पड्डा छिया ।	बाजे महाभारत पढ्नु हुन्थ्यो ।
उ चुरोट खाँदो छियो ।	ऊ चुरोट खान्थ्यो ।

माथिको तालिकामा देखाए अनुसार नेपाली भाषा र बाजुरेली उपभाषिकामा भूतकालको तुलना गर्दा दुवैमा पाँचवटा पक्ष रहेका छन् । दुवैमा सामान्य पक्षमा केही समानता देखिन्छ । अपूर्णमा नेपालीको पूर्णमा एको, एका, एकी को सट्टा 'या', अज्ञात पक्ष 'एछ' को सट्टा 'यो छ' र अभ्यस्त पक्षमा दो छियो रहेको पाइन्छ ।

४.४.२ अभूतकाल

नबितेको समयलाई बुझाउने कालको भेद नै अभूत काल हो । भूतको विपरीत अर्थ बझाउने कालको भेद नै अभूत काल हो । यसले वर्तमान र भविष्यत् दुवैलाई बुझाएको हुन्छ । यी दुवैको परिचय र उदाहरण निम्नतालिकामा स्पष्ट पारिएको छ ।

४.४.२.१ वर्तमान काल

अहिले भइरहेको समयलाई वर्तमान काल भनिन्छ । यस्तो कुनै पनि कार्यव्यापार प्रारम्भमा हुन लागेको या प्रारम्भ भई समाप्त भइसकेको समयको संकेत गर्छ (भट्टराई र ढुङ्गेल, २०६७ : ६९) । बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाविच वर्तमान कालका आधारमा निम्न अनुसार तुलना गरिन्छ :

तालिका ८ : वर्तमान काल

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
भाउ पड्डिछ ।	बहिनी पढ्छे ।
मु पड्डो छु ।	म पढ्छु ।
भरत कविता लेख्तो छ ।	भरत कविता लेख्दै छ ।
रामले पड्याको छ ।	रामले पढेको छ ।
आमाले भात पकाएकी छन् ।	आमाले भात पकाउनु भएको छ ।
कुकुर भुक्दै छ ।	कुकुर भुक्दै छ ।

नेपाली वर्तमानकालको सामान्य पक्षमा धातु+छ को रूपद्वारा क्रिया प्रयुक्त हुन्छन् भने बाजुरेली उपभाषिकामा धातु+छ+छे का रूप प्रयुक्त हुन्छन् । नेपालीको अपूर्ण पक्षगत तै/दै,तो/दो का सट्टा =लेख्तो छ । पूर्ण पक्ष धातु +एको/एका,एकी का रूपले पूर्ण पक्षको क्रियापद निर्धारण गरिएको पाइन्छ ।

४.४.२.२ भविष्यत् काल

कुनै पनि घटना या कार्यव्यापार कथन समय भन्दा बढी हुने वा आउने कुराको निर्देश गर्ने क्रियापदलाई भविष्यत् काल भनिन्छ (भट्टराई र ढुङ्गेल, २०६७ : ७२) ।

बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाविच भविष्यत् कालका आधारमा निम्नरूपले तुलना गरिन्छ :

तालिका ९ : भविष्यत् काल

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
मु भात खान्या छु ।	म भात खाने छु ।
राम स्कूल भान्या छ ।	राम स्कूल जाने छ ।
हामी देउडा खेल्दै हौला ।	हामी डेउडा खेल्दै हौंला ।
मु कविता देख्दै हुन्या छु ।	म कविता लेख्दै हुनेछु ।
हामीले फुटबल खेलेका हुन्या छौ ।	हामीले फुटबल खेलेका हुनेछौं ।
उइले परीक्षा पास हर्याको हुन्या छ ।	उसले परीक्षा पास गरेको हुनेछ ।

मानक नेपालीमा भैं बाजुरेली उपभाषिकामा पनि भविष्यत् कालको प्रयोग भेटिन्छ । नेपालीमा सामान्य भविष्यत्को लागि धातुमा +ने छु, ने छिन्, नेछौं जस्ता रूपहरू प्रत्यय लाग्छन् भने बाजुरेली उपभाषिकामा धातु+न्या छु जस्ता प्रत्यय लाग्छन् । त्यस्तै अपूर्णको लागि नेपालीमा धातु+तै,दै+हुनेछ का रूपहरू चल्छन् भने बाजुरेलीमा धातु+न्याछन्, रूपहरू चल्छन् । पूर्ण पक्षमा नेपालीको धातु+एको,एका,एकी+पछि बाजुरेलीमा हुन्याछ, कारूपद्वारा रूपायन हुने गरेको छ ।

४.५ पक्ष

कालको भिन्न भिन्न रूप बुझाउने व्याकरणिक कोटिलाई पक्ष भनिन्छ । एउटै कालमा पनि भिन्न भिन्न अवस्था रहेको हुन्छ । त्यही काल भित्रको भिन्न भिन्न अवस्था नै पक्ष हो । भूतकालका सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, अभ्यस्थ र अज्ञात गरी पाँच प्रकार हुन्छन् भने अभूतकालमा अभ्यस्थ र अज्ञात हुँदैनन् । यी सबैको परिचय र उदाहरण तालिकामा स्पष्ट पारिएका छन् ।

४.५.१ सामान्य भूत

सामान्य पक्षले कार्यव्यापारको सामान्य सङ्केत मात्र गर्छ । सामान्य पक्षलाई बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाबिच निम्नानुसार तुलना गरिएको छ :

तालिका १० : भूतकाल

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
हाम्ले पढ्यौं ।	हामीले पढ्यौं ।
मुइले किताब पढ्या ।	मैले किताब पढें ।
उइले भात खायो ।	उसले भात खायो ।
तुइले भन्याको मानिन ।	तैले भनेको मानिनस् ।
तु बजार गयाको होइ ?	तँ बजार गएको होस् ?
तमीले भन्याको हो ।	तपाईंले भन्नु भयो ?

माथिको तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीलाई तुलना गर्दा सर्वनाम र क्रियापदमा केही परिवर्तन देखिएको भए पनि सामान्य भूतकालीन प्रत्ययमा अन्तर देखिएको पाइँदैन ।

४.५.१.२ सामान्य वर्तमानकाल

तालिका ११ : सामान्य वर्तमानकाल

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
मु किताब पड्छु ।	म किताब पढ्छु ।
हामी किताब पड्छौं ।	हामी किताब पढ्छौं ।
रोशा किताब पड्छे ।	रोशा किताब पढ्छे ।
तुँ किताब पड्छोछइ ?	तँ किताब पढ्छस् ?
उँ जाँच दिँदाछन् ।	उनीहरू परीक्षा दिन्छन् ।
ऊ बल्द जोत्तोछ ।	ऊ गोरू जोत्छ ।
बिल्लो दुद खाँदोछ ।	बिरालो दूध खान्छ ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीलाई तुलना गर्दा सर्वनाम र क्रियापदमा केही परिवर्तन देखिएको भए पनि सामान्य वर्तमानकालीन प्रत्ययमा खान्छका स्थानमा खाँदोछ, दिन्छन्को दिँदाछन्, पढ्छस्को पड्छोछइ भएको छ । नेपालीमा क्रियामा ढको स्थानमा बाजुरेलीमा डको प्रयोग पाइन्छ ।

४.५.१.३ सामान्य भविष्यत् काल

तालिका १२ : सामान्य भविष्यत् काल

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
मु किताब पड्न्या छौ ।	म किताब पढ्नेछु ।
हामी धनगढी भाने छौं ।	हामी धनगढी जानेछौं ।
सरोज पोखरा भान्या छ ।	सरोज पोखरा जानेछ ।
तमी सिकार खान्या छौ ?	तिमी मासु खाने छौ ?
उनीहरु काफल खान्या छन् ।	उनीहरु काफल खानेछन् ।
आमा चुलामा भान्या छन् ।	आमा भान्सामा जानेछिन् ।

माथिको तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीलाई तुलना गर्दा सामान्य भविष्यत् कालीन क्रियामा बाजुरेलीमा न्याछौं, न्याछन्, मात्र फरक प्रत्यय देखिएका छन् ।

नेपाली भाषा र बाजुरेली उपभाषिकाका सामान्य पक्ष सूचकको प्रस्तुति निम्न तालिकामा देखाइन्छ :

तालिका १३ : बाजुरेली उपभाषिकाका सामान्य पक्ष सूचक

काल	बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
१. भूतकाल	धातु+याउ,याई, याहो	धातु+ए,यौ,यो,ई
२. वर्तमान	धातु+य,+छ,छु,छन,छइ	धातु+छु,छौ,छ,छिन,छन
३. भविष्यत काल	धातु+य+हुँ,हइ,हो,हुन	धातु+नेछु,नेछौं,नेछन् नछौं,नेछ

प्रस्तुत तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोली प्रत्ययको तुलना गर्दा ध्वनिभेद भएको पाइन्छ ।

४.५.२ अपूर्ण पक्ष

अपूर्ण पक्षले कामको अपूर्णता वा निरन्तरता जनाउने छ (अधिकारी, २०६२ : १२२) । अपूर्ण पक्षलाई बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाबिच निम्न रूपले तुलना गरिन्छ :

४.५.२.१ अपूर्ण भूतकाल

तालिका १४ : अपूर्ण भूतकाल

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
छकाल मु गीत गाँउदै छिया ।	विहान म गीत गाउँदै थिए ।
हामी टेपरिकार्ड सुन्दाइ छ्याउ ।	हामी टेपरेकर्डर सुन्दै थियौं ।
उनी बजार भाँदाइ छिया ।	उनी बजार जादै थिए ।
तु क्या खाँदइ छि ।	तँ के खाँदै थिइस् ?
तमी कथा भन्दाइ छिया ।	तिमी कथा भन्दै थियौ ।
तमी खेत जोत्ताइ छिया र	तिमी खेत जोत्दै थियौ ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीलाई तुलना गर्दा यसको अपूर्ण भूतमा दैथिएँको दैछिया, दैथियौँको दाइछ्याउ, दैथिएँको दाइछिया, दैथिस्को दैछि प्रत्यय लागेको देखिन्छ ।

४.५.२.२ अपूर्ण वर्तमान काल

तालिका १५ : अपूर्ण वर्तमान काल

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
मु गीत सुन्दै छुँ ।	म गीत सुन्दै छु ।
हामी खेत खन्दाइ छौ ।	हामी खेत खन्दै छौं ।
तुँ क्या खाँदइ छै ।	तँ के खाँदै छस् ?
तमी साइकल चलाउँदाइ छौ ।	तिमी साइकिल चलाउदै छौ ।
विनोद भाषण हर्दै छ ।	विनोद भाषण गर्दै छ ।
उनी चाहा खाँदाइ छन् ।	उनी चिया खाँदै छन् ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीलाई तुलना गर्दा यसको अपूर्ण वर्तमानमा दैछन्को स्थान दाइछन् प्रत्यय लागेको देखिन्छ । अन्यमा भिन्नता देखिँदैन ।

४.५.२.३ अपूर्ण भविष्यत् काल

तालिका १६ : अपूर्ण भविष्यत् काल

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
मु भात खादै हुन्या छु ।	म भात खादै हुने छु ।
तमी स्कुल जाँदै हुन्या छौ ।	तिमी स्कुल जादै हुने छौ ।
तमी खेत खन्दाइ हुन्या छौ ।	तिमी खेत खन्दै हुने छौ ।
पानी पड्दै हुन्या छ ।	पानी पर्दै हुने छ ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीलाई तुलना गर्दा यसको अपूर्ण भविष्यत्मा नेछुको स्थानमा न्याछु, प्रत्यय लागेको देखिन्छ । नेपालीमा नेको स्थानमा बाजुरेलीमा न्याले फरक देखाएको छ बाँकी कुरामा अन्तर देखिँदैन ।

बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाका अपूर्ण पक्षगत सूचकलाई निम्न तालिकामा देखाइन्छ :

तालिका १७ : नेपाली भाषाका अपूर्ण पक्षगत सूचक

काल	बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
१. भूतकाल	धातु+औन+लाथे, लाथिन	धातु+तै, दै, +थि, रूप(एँ, यँ, यौ, य, ई)
२. वर्तमान	धातु+ला+छु, छउँ, छई	धातु+तै, दै+छु, छौ, छन्, छे, छ
३. भविष्यत काल	धातु+लाग्या, लाग्याइ, +हुँला, हउँला, होला	धातु+तै, दै+ नेछु, नेछौ, नेछन्, नेछ, नेछिन

प्रस्तुत तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीलाई तुलना गर्दा केही प्रत्ययहरु मात्र फरक देखिन्छन् ।

४.५.३ पूर्ण पक्ष

पूर्ण पक्षले कार्यको सिद्धि या पूर्णता जनाउँछ (अधिकारी, २०६२ : १२३) । पूर्ण पक्षलाई कालगत रूपमा बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाबिच निम्न तरिकाले तालिकामा देखाइन्छ :

४.५.३.१ पूर्ण भूतकाल

तालिका १८ : पूर्ण भूतकाल

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
मुइले टेप रिकार्ड सुन्याको छियाँ ।	मैले टेपरिकर्ड सुनेको थिएँ ।
हामीले खेत खन्याका छियाँउ ।	हामीले खेत खनेका थियौँ ।
तमीले साइकल चलायाका छिया ।	तिमीले साइकल चलाएका थियौ ।
रामले भाषण यर्याको छियो ।	रामले भाषण गरेको थियो ।
उनले भगणा हर्याका छ्या ।	उनीहरूले भगडा गरेका थिए ।
तुँ गयाको छि ।	तँ गएको थिइस् ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीलाई तुलना गर्दा यसको पूर्ण भूतमा याको छियाँ याका छियाँउ, याको छिइ, याका छिया, याको छियो, याका छ्या जस्ता प्रत्यय लागेको देखिन्छ ।

४.५.३.२ पूर्ण वर्तमान काल

तालिका १९ : पूर्ण वर्तमान काल

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
मुइले पड्याको छु ।	मैले पढेको छु ।
मुइले घडी किन्याको छु ।	मैले घडि किनेको छु ।
हामीले मुनामदन किन्याका छौँ ।	हामीले मुनामदन किनेका छौँ ।
तुइले कथा पढ्याको छस् ।	तैले कथा पढेको छस् ।

सीताले चित्र बनायाकी छ ।	सीताले चित्र बनाएकी छे ।
उनीहरूले खेत खन्याका छन् ।	उनीहरूले खेत खनेका छन् ।
तमी पढ्याका छओ ।	तपाईं पढ्नु भएको छ ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीलाई तुलना गर्दा यसको पूर्ण वर्तमानमा याकोछु याकाछौ याकोछइ, याकाछओ, याकोछ, याकाछन् जस्ता प्रत्यय लागेको देखिन्छ ।

४.५.३.३ पूर्ण भविष्यत् काल

तालिका २० : पूर्ण भविष्यत् काल

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
मुइले पढ्यको हुन्या छु ।	मैले पढेको हुनेछु ।
हामीले रमाइलो गर्याका हुन्या छौं ।	हामीले रमाइलो गरेका हुनेछौं ।
तमले पढ्याको हुन्या छौ ।	तिमीले पढेका हुनेछौ ।
उइले पढ्याको हुन्या छ ।	उसले पढेको हुनेछ ।
ममता सैर्याकी हुन्या छ ।	ममता सुतेकी हुनेछ ।
उनीहरु सैर्याका हुन्या छन् ।	उनीहरू सुतेका हुनेछन् ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीलाई तुलना गर्दा यसको पूर्ण भविष्यतमा याकोहुन्याछु याकाहुन्याछौ, याकोहुन्याछि,, याकाहुन्याछ्या, याकोहुन्याछ्यो, याकाहुन्याछन् जस्ता प्रत्यय लागेको देखिन्छ ।

बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाका पूर्ण पक्षका कालगत सूचकलाई निम्न तालिकामा देखाइन्छ :

तालिका २१ : नेपाली भाषाका पूर्ण पक्षका कालगत सूचक

काल	बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
१. भूतकाल	धातु+याको,याकी,थ्या,थ्यौ,थ्यो	धातु+एको,उका,थि+एँ,यौ,ए
२. वर्तमान	धातु+या+छ,छु,छौ,छन्	धातु+एको,एका,एकी+छु,छन्,छौ,
३. भविष्यत काल	धातु+या+छ,छु,छउँ,छइ,छन्	धातु+एको,एका+छु,छौ,छिन,छन्

यस तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीलाई तुलना गर्दा यसको केही प्रत्ययमा मात्र भिन्नता देखिएको छ ।

४.५.४ अभ्यस्त पक्ष

कार्यको आवृत्ति वा अभ्यस्त स्वभाव जनाउने पक्षलाई अभ्यस्त पक्ष भनिन्छ । बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपालीभाषा बिच अभ्यस्त पक्षको तुलना निम्न अनुसार देखाउन सकिन्छ :

तालिका २२ : अभ्यस्त पक्ष

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
मु चुरुट पिउँथ्या ।	म चुरोट पिउँथे ।
हामी वानभोज भान्थ्यौ ।	हामी वनभोज जान्थ्यौ ।
तमीहरु लुकामारी खेल्थ्याऊ ।	तिमीहरु लुकामारी खेल्थ्यौ ।
भावना गीत गाँउदी छी ।	भावना गीत गाउँथी ।
उनी भजन गाँउथ्या ।	उनी भजन गाउँथे ।
उनीहरु भजन गाँउदाछ्या ।	उनीहरु भजन गाउँथे ।

अभ्यस्त पक्षमा बाजुरेली उपभाषिकामा थ्या थ्यौं, थ्याँउ, छ्या जस्ता प्रत्ययहरूको प्रयोग भएको छ भने मानक नेपाली भाषामा थैं, थी, थ्यौं प्रत्ययहरू प्रयोग भएको पाइन्छ ।

४.५.५ अज्ञात पक्ष

यस पक्षले क्रियाव्यापार विगतमा भइसकेको तर अनुभूति वर्तमानमा आएर भएको जनाउँछ । बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाबिच अज्ञात पक्षको भिन्नता निम्न अनुसार रहेको छ :

तालिका २३ : अज्ञात पक्ष

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
मु हाँस्या छु ।	म हाँसे छु ।
हामी लोट्या छौं ।	हामी लडेछौं ।
राम बजार गयो छ ।	राम बजार गएछ ।
उनीहरूले भगडा हर्याका रैछन् ।	उनीहरूले भगडा गरेका रहेछन् ।
भावना माइत गैछ	भावना माइत गइछ ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीलाई तुलना गर्दा यसको अज्ञात भूतमा याँछु, याँछौं इछै, याछौं योछ, याछन् इछन् जस्ता प्रत्यय लागेको देखिन्छ ।

बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाका अज्ञात र अभ्यस्त पक्षका सूचकलाई निम्न तालिकामा देखाइन्छ :

तालिका २४ : नेपाली भाषाका अज्ञात र अभ्यस्त पक्षका सूचक

काल	बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
१. अभ्यस्त पक्ष	धातु+ए, य, +थ्युं, थ्यौं, थी,	धातु+ए+छु+छौ+छन्, छिन, छे, छ
२. अज्ञात पक्ष	धातु+या+रइछु, रइछ, रइछन्	धातु+थे, थ्यो, थ्यौ, थिस्, थे, थी धातु+एको, एका+छु, छौ, छिन्, छन्

प्रस्तुत तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीलाई तुलना गर्दा यसको अभ्यस्त र अज्ञातमा नेपाली भाषाका जस्ता प्रत्यय लागे पनि ध्वनिमा अन्तर पाइन्छ ।

४.६ भाव

क्रियाले बुझाउने अर्थलाई भाव भनिन्छ । भाव पाँच प्रकारका हुन्छन् । सामान्यार्थ, आज्ञार्थ, इच्छार्थ, सम्भावनार्थ र सङ्केतार्थ । यिनको परिचय र उदाहरण निम्न तालिकामा गरिएको छ ।

४.६.१ सामान्यार्थ

वक्ताको सामान्य वृत्ति बुझाउने क्रियाको रूपलाई सामान्यार्थक/निश्चयार्थक भनिन्छ (ढकाल, २०६६ : १९४) । सामान्य भूत र अभूतका सबै लिङ्ग, वचन र पुरूषको क्रियाले यो भावको अभिव्यक्ति गर्दछन् ।

बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाबिच उच्चतर आदर प्रयोगको स्थितिलाई निम्न तालिकामा तुलना गरिन्छ :

तालिका २५ : समान्यार्थ

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
मु किताब पड्डो छु ।	म किताब पढ्छु ।
हामी किताब पड्डा छौं ।	हामी किताब पढ्छौं ।
कविता लेख्या ।	कविता लेख्यौ ?
राम खेल खेल्दो छ ।	राम खेल खेल्छ ।
ऊ चिठी लेख्दो छ ।	ऊ चिठी लेख्दै छ ।
गोपाल भाग्यो छ ।	गोपाल भागे छ ।

माथिको तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीलाई तुलना गर्दा नेपालीमा ढको स्थानमा डको र दैको स्थानमा दो, को प्रयोग भेटिन्छ ।

४.६.२ विध्यर्थक

मुख्यतः आज्ञा र इच्छाको मनोभाव बुझाउनेलाई विध्यर्थक भनिन्छ । यसबाट प्रयोग सन्दर्भ अनुसार अनुरोध, आदेश, प्रार्थना, सल्लाह, प्रस्ताव वा कामना समेत बुझिन सक्छ(अधिकारी, २०६२ : ९२)

४.६.२.१ आज्ञार्थक

कुनै पनि काम गर्ने आदेश दिनुलाई आज्ञार्थक भनिन्छ । यसबाट आज्ञा वा अनुरोध दुवै बुझिन्छ(भट्टराई र ढुङ्गेल, २०६७: ९२) । बाजुरेली उपभाषिकामा आज्ञार्थक भाव प्रयोगको स्थितिलाई निम्न तालिका देखाइन्छ :

तालिका २६ : आज्ञार्थक

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
तु विद्यालय भ्ना ।	तँ विद्यालय जा ।
तमी काम हर ।	तिमी काम गर ।
तमी गीत गाओ न ।	तपाईं गीत गाउनुहोस् न ।
बुबा खान खाउ न ।	बुबा खाना खानुहोस् ।
तमी बजार भ्नाउ ।	तिमी बजार जाऊ ।
चाँणो आऊ ।	छिटो आऊ ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीलाई तुलना गर्दा यसको जाको स्थानमा भा, गरको स्थानमा हर, जाउको स्थानमा भाउ भएको पाइन्छ ।

४.६.२.२ इच्छार्थक

यसले इच्छा, अनुमति, प्रार्थना, आशीष, श्राप आदि भावलाई बुझाउँछ (भट्टराई र ढुङ्गेल, २०६७ : ९२) । बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाबिच इच्छार्थक भाव प्रयोगको स्थितिलाई निम्न तालिका अनुसार तुलना गरिन्छ :

तालिका २७ : इच्छार्थक

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
मु पणू ।	म पहुँ ।
तमलाई केइ नहोऊ ।	तिमीलाई केहि नहोस् ।
तम्रो कल्याण हउ ।	तिम्रो कल्याण होस् ।
त पास भएस् ।	तँ उत्तीर्ण भएस् ।
हाम्रा इच्छा पूरा होऊन् ।	हाम्रा इच्छा पूरा होऊन् ।
ईश्वरले सबैको राम्णो हरुन् ।	ईश्वरले सबैको राम्रो गरून् ।

यस तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीलाई तुलना गर्दा होसको स्थानमा हउ, गरुन्का स्थानमा हरुन् भएको पाइन्छ ।

४.६.२.३ सम्भावनार्थक

क्रियाव्यापारको अड्कल वा सम्भावना देखाउनेलाई अनिश्चय वा सम्भावनार्थक भनिन्छ (ढकाल, २०६६ : १९४) । बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाबिच सम्भावनार्थक भाव प्रयोगको स्थितिलाई निम्न तालिका अनुसार तुलना गरिन्छ :

तालिका २८ : सम्भावनार्थक

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
आजा मेग पडला ।	आज पानी पर्ला ।
पोरु घर भाइएला ।	पर्सि घर गइएला ।
भोलि हिउँ पडला ।	भोली हिँउ पर्ला ।
जाँचमा पास भैएला ।	परीक्षामा पास भइएला ।
तु स्कुल भाल्लाइ ।	तँ स्कुल जालास् ।
भरत रोटी खाला ।	भरत रोटी खाला ।

माथिको तालिका अनुसार बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाबिच सम्भावनार्थक भावमा बाजुरेली उपभाषिकामा ला, एला, लाई प्रत्ययको प्रयोग भएको छ भने मानक नेपाली भाषामा एला र लास् प्रत्ययको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

४.६.२.४ संकेतार्थक

क्रियापदहरूका विच अनुमानात्मक करण र कार्यको स्थिति रहनुलाई संकेतार्थक भनिन्छ (ढकाल, २०६६ : १९५) । बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाबिच संकेतार्थक भावको प्रयोगको तुलनात्मक स्थितिलाई निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिन्छ :

तालिका २९ संकेतार्थक

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
तमीले बोलाया मु आउन्या छु ।	तिमीले बोलाए म आउने छु ।
मेग पड्या खेती सपडन्थ्यो ।	पानी परे बाली सप्रन्थ्यो ।
ऊ आया मु भान्या छ्या ।	ऊ आए म जान्थे ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीलाई तुलना गर्दा वाक्य निर्माण एकैखालका भए पनि यसको क्रियाको ध्वनिमा फरक भएको पाइन्छ ।

माथिको तालिका अनुसार बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाबिच भावका आधारमा शब्द तह बाहेक खासै भिन्नता रहेको पाइदैन ।

४.७ वाच्य

वाक्यमा प्रयोग भएका कर्ता, कर्म र क्रिया मध्ये कुनै एक प्रमुख हुने व्याकरणत्मक कोटिलाई वाच्य भनिन्छ । वाच्य कर्तु, कर्म र भाव गरी तिन किसिमका हुन्छन् । यिनको परिचय यस प्रकार रहेको छ ।

४.७.१ कर्तृवाच्य

वाक्यमा कर्ता प्रधान भई प्रयोग हुने व्याकरणात्मक युक्तिलाई कर्तृवाच्य भनिन्छ । कर्तृवाच्यको प्रयोग सकर्मक र अकर्मक दुबै क्रियाहरूमा हुन्छ (अधिकारी, २०६२ : १६५) । बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाबिच कर्तृवाच्य व्यवस्थाको भिन्नतालाई निम्न रूपले देखाइन्छ :

तालिका ३० : कर्तृवाच्य

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
मु भात खादो छु ।	म भात खान्छु ।
हामीले किताब पढ्याउ ।	हामीले किताब पढ्यौं ।
राधा स्कुल भान्छे ।	राधा स्कुल जान्छे ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीलाई तुलना गर्दा निर्माण प्रक्रियामा समानता रहेको पाइन्छ ।

४.७.२ कर्म वाच्य

कर्मवाच्य हुने सुविधा सकर्मक क्रियाहरूलाई मात्र प्राप्त हुन्छ । सकर्मक क्रियामा आउने कर्मलाई कर्ताका श्रपमा स्थापित गरी वाक्य प्रस्तुत गरिएमा कर्मवाच्य हुन्छ (अधिकारी, २०६२ : १६५) । बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाबिच कर्मवाच्यगत तुलना निम्नानुसार छ :

तालिका ३१ : कर्म वाच्य

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
मुवाटी भात खाँइदो छ ।	मबाट भात खाइन्छ ।
हामीवाटी किताब पडियो ।	हामीबाट किताब पढियो ।
राधावाटी स्कुल भाइन्छ ।	राधाबाट स्कुल गइन्छ ।
रामवाटी रावण मारियो ।	रामद्वारा रावण मारियो ।

नेपालीभाषमा भाववाच्यको जुन प्रयोग अवस्था छ, सोहि बमोजिम बाजुरेली उपभाषिकामा पनि देखिन्छ । यस प्रकार नेपाली भाषा र बाजुरेली उपभाषिकामा वाच्य समबन्धि रूपगत र ध्वनिगत विचलन रहे पनि संरचनागत र अर्थगत दृष्टिले समानता रहेको पाइन्छ ।

४.७.३ भाववाच्य

वाक्यमा क्रिया वा क्रियाकाभावको प्रधानता रहने युक्तिलाई भाववाच्य भनिन्छ । यस्तो स्थिति अकर्मक क्रिया र कतिपय अवस्थामा सकर्मक क्रियामा पनि देखिन्छ (अधिकारी, २०६६ : १६६) बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषा बिच भाववाच्य व्यवस्थाको तुलना निम्नानुसार गरिन्छ :

तालिका ३२ : भाववाच्य

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
भोलि भाइन्छ ।	भोलि गइन्छ ।
कैल आइयो ।	कहिले आइयो ?
पोरु हिडिन्छ ।	पर्सि हिडिन्छ ।
खुबसँग सैरिन्छ ।	मस्तसँग सुतिन्छ ।
बेली आइयो ।	हिजो आइयो ।
तमीवाटी बसियो ।	तिमीद्वारा बसियो ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीलाई तुलना गर्दा यिनमा शब्दगत भिन्नता भए बनोट प्रक्रियामा समानता नै पाइन्छ ।

४.८ ध्रुवीयता

सकारात्मक र नकारात्मक अर्थ बुझाउने व्याकरणिक कोटिलाई ध्रुवीयता भनिन्छ । यो करण र अकरण गरी दुई किसिमको हुन्छ । यिनलाई अलग अलग यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.८.१ करण

क्रिया व्यापार भएको झल्काउने व्याकरणिक कोटिलाई करण भनिन्छ (ढकाल, २०६६ : १९६) । बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाबिच करण क्रियापदलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

तालिका ३३ : करण

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
खान्छ, भान्छ, चाहिन्छ, ।	खान्छ, जान्छ, चाहिन्छ ।
हुन्छन् डुल्छन्, सैरिन्छन् ।	हुन्छन्, डुल्छन्, सुत्छन् ।
भाओस्, लेख्यो पड्छ ।	जाओस्, लेख्यो, पढ्छ ।
दिन्छ, सुत्छन् ।	दिन्छ, सुत्छन् ।
हर्नु	गर्नु.....

तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीलाई तुलना गर्दा यिनमा समानता नै भेटिन्छ ।

४.८.२ अकरण

क्रियापदको निषेधात्मक कार्य जनाउने व्याकरणत्मक व्यक्तिलाई अकरण भनिन्छ (अधिकारी, २०६२ : १५६) । बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाबिच अकरण व्यवस्थाको तुलना निम्न तालिकामा गरिएको छ :

तालिका ३४ : अकरण

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
नपड्या स्कुल्या पास हुँदाइन ।	नपढ्ने विद्यार्थी उत्तीर्ण हुदैन ।
भावना मदनसात आइन ।	भावना मदनसँग आइन ।
हामीले हिसाब हर्याउन ।	हामीले हिसाब गरेनौं ।
तुँ चिन्ता नहरेइ ।	तँ चिन्ता नगरेस् ।
तमी भिक्क नबोल ।	तिमी धेरै नबोल ।
पवित्रा कैलइ आँउदिन ।	पवित्रा कहिल्यै आउँदिन ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार नेपाली भाषा र मध्य बाजुरेली स्थानीय बोलीलाई तुलना गर्दा नेपालीको र बाजुरेलीको बनोट प्रक्रिया एउटै पाइन्छ ।

४.८.३ युगल अकरण

सकरात्मक भावलाई नकरात्मक हुनबाट जोगाउन वा शाश्वत सत्यलाई बचाउन युगल अकरणको प्रयोग गरिन्छ (ढकाल, २०६६ : १९७) । बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाबिच युगलअकरण व्यवस्थाको तुलना निम्नानुसार गरिएको छ :

तालिका ३५ : युगल अकरण

बाजुरेली स्थानीय बोली	मानक नेपाली भाषा
बेल पूर्ववाटी नउदाउन्या हुन्न ।	सुर्य पूर्वबाट नउदाउने हैन ।
सिँदुर रातो नहुन्य होइन ।	सिन्दुर रातो नहुने हैन ।
आगाले नपोल्या होइन ।	आगोले नपोल्ने हैन ।
हिँउ चिसो नहुन्या होइन ।	हिउँ चिसो नहुने हैन ।

नेपाली भाषामा करणलाई अकरण बनाउँदा 'न' चिन्ह क्रियापदका आदि, मध्य र अन्त्यमा प्रयुक्त हुने गरेको छ भने बाजुरेलीमा पनि सोही नियम लागू भएको पाइन्छ । अभ्यस्त, अज्ञात र युगल अकरणमा पनि संरचना र अर्थगत समानता रहेको छ तर ध्वनि र शब्दगत भिन्नता भने लेखिन्छ ।

परिच्छेदः पाँच

सारांश, निष्कर्ष र सुभावहरू

५.१ निष्कर्ष

प्रस्तुत शोधपत्रमा बाजुरेली स्थानीय बोली र मानक नेपाली भाषा बिच व्याकरणिक कोटिका आधारमा व्यतिरेकी विश्लेषण गरिएको छ । व्याकरणिक अर्थको अभिव्यक्ति दिने शब्दहरूलाई व्याकरणिक कोटि भनिन्छ । व्याकरणिक कोटिहरूले शब्दलाई रूप दिन्छन् र वाक्यमा प्रयोग हुन योग्य तुल्याउँछन् । प्रत्येक भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूबाट नै शब्दहरू बिच रहेको अन्तर सम्बन्ध र शब्दहरूका वाक्यात्मक कार्यहरूको बोध हुन्छ । यिनै व्याकरणात्मक कोटिहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, ध्रुवीयता र कारकका आधारमा मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय बोली र स्तरीय नेपाली भाषाबिचको व्यतिरेकी विश्लेषण गरिएको छ ।

मानक नेपालीमा एकवचनमा छोरो हुन्छ भने बहुवचनमा 'हरू' प्रत्यय लागेर छोराहरू हुन्छ, त्यस्तै बाजुरेली उपभाषिकामा पनि सोही नियम लागु भएको पाइन्छ । पुरुषका आधारमा सर्वनामको रूपायन गर्दा बाजुरेली स्थानीय बोली र मानक नेपाली भाषाबिच उच्चारणगत भिन्नता भए पनि रूपगत समानता देखिन्छ । नेपाली भाषा र बाजुरेली उपभाषिकामा भूतकालको तुलना गर्दा दुवैमा पाँचवटा पक्ष रहेका छन् । दुवैमा सामान्य पक्षमा केही समानता देखिन्छ । अपूर्णमा नेपालीको पूर्णमा एको, एका, एकी को सट्टा 'या', अज्ञात पक्ष 'एछ' को सट्टा 'यो छ' र अभ्यस्त पक्षमा दो छियो रहेको पाइन्छ ।

नेपाली वर्तमानकालको सामान्य पक्षमा धातु+छ को रूपद्वारा क्रिया प्रयुक्त हुन्छन् भने बाजुरेली उपभाषिकामा धातु+छ+छे का रूप प्रयुक्त हुन्छन् । नेपालीको अपूर्ण पक्षगत तै/दै,तो/दो का सट्टा =लेख्तो छ । पूर्ण पक्ष धातु +एको/एका,एकी का रूपले पूर्ण पक्षको क्रियापद निर्धारण गरिएको पाइन्छ । मानक नेपालीमा भैं बाजुरेली उपभाषिकामा पनि भविष्यत् कालको प्रयोग भेटिन्छ । नेपालीमा सामान्य भविष्यत्को लागि धातुमा +ने छु, ने छिन, नेछौं जस्ता रूपहरू प्रत्यय लाग्छन् भने बाजुरेली उपभाषिकामा धातु+न्या छु जस्ता प्रत्यय लाग्छन् । त्यस्तै अपूर्णको लागि नेपालीमा धातु+तै,दै+हुनेछ का रूपहरू चल्छन् भने बाजुरेलीमा धातु+न्याछन् ,रूपहरू चल्छन् । पूर्ण पक्षमा नेपालीकोधातु+एको,एका,एकी+पछि

बाजुरेलीमा हुन्याछ, कारूपद्वारा रूपायन हुने गरेको छ । अभ्यस्त पक्षमा बाजुरेली उपभाषिकामा थ्या थ्यौँ, थ्याँउ, छ्या जस्ता प्रत्ययहरूको प्रयोग भएको छ, भने मानक नेपाली भाषामा थैं, थी, थ्यौँ प्रत्ययहरू प्रयोग भएको पाइन्छ ।

बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाबिच सम्भावनार्थक भावमा बाजुरेली उपभाषिकामा ला, एला, लाई प्रत्ययको प्रयोग भएको छ, भने मानक नेपाली भाषामा एला र लास् प्रत्ययको प्रयोग भएको पाइन्छ । नेपालीभाषामा भाववाच्यको जुन प्रयोग अवस्था छ, सोहि बमोजिम बाजुरेली उपभाषिकामा पनि देखिन्छ । यस प्रकार नेपाली भाषा र बाजुरेली उपभाषिकामा वाच्य समबन्धि रूपगत र ध्वनिगत विचलन रहे पनि संरचनागत र अर्थगत दृष्टिले समानता रहेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा करणलाई अकरण बनाउँदा 'न' चिन्ह क्रियापदका आदि, मध्य र अन्त्यमा प्रयुक्त हुने गरेको छ, भने बाजुरेलीमा पनि सोही नियम लागु भएको पाइन्छ । अभ्यस्त, अज्ञात र युगल अकरणमा पनि संरचना र अर्थगत समानता रहेको छ, तर ध्वनि र शब्दगत भिन्नता भने लेखिन्छ ।

५.३ सुभाव

उक्त शोधपत्रका आधारमा मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय बोली भाषाको छुट्टै र नेपाली तथा अन्य भाषासित तुलनात्मक अध्ययन गर्ने विषयमा सम्बन्धित सबैमा निम्न लिखित सुभावहरू उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

क) नीतिसँग सम्बन्धित सुभावहरू

- १) मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय बोली नेपाली भाषाको भेद भएकोले यसको अनुसन्धान गरी विकास गर्न आवश्यक देखिन्छ ।
- २) 'मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय बोलीको संरक्षण र सम्बर्द्धनका लागि व्यक्तिगत र संस्थागत अनुसन्धान हुन आवश्यक छ ।
- ३) मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय बोलीका साथै त्यहाँको धर्म, परम्परा, संस्कृति र लोकसाहित्यको समेत अध्ययन गरिनु पर्दछ ।
- ४) मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय बोलीको शब्दभण्डारमा अन्य भाषाको प्रभावलाई कम गर्न मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय बोली भाषाकै स्थानीय जन जिब्रोमा भिजेका शब्दलाई समेटनु पर्दछ ।
- ५) रेडियो नेपाल, एफ.एम रेडियो लगायत अन्य विद्युतीय र कागजीय सञ्चार माध्यममा मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय बोली भाषाको प्रयोगलाई प्रभावकारी रूपमा अगाडि बढाउन सकेमा यसको विकासले फड्को मार्ने छ ।

। सरकारले मातृभाषामा प्राथमिक शिक्षा दिन मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय बोली भएका विद्यार्थीहरूलाई सहज हुने गरी पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक अन्य सन्दर्भ सामग्रीहरूको व्यवस्था गर्नु पर्दछ ।

ख) अभ्याससँग सम्बन्धित सुझाव

। मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय मातृभाषीहरूले यस भाषालाई आफ्नो पहिचानका रूपमा लिइ त्यसको प्रयोग व्यवहारमा निरन्तरता दिनु पर्दछ ।

। शैक्षणिक प्रयोगमा मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय भाषालाई मान्यता दिनुका साथै यस भाषाको शब्दकोश, व्याकरण निर्माणमा सो भाषामा दक्षता प्राप्त भाषविज्ञलाई प्राथमिकता साथ स्थान दिनुपर्दछ ।

। मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय बोली भाषा सम्बन्धी अध्ययन तथा खोज अनुसन्धान गर्न चाहनेलाई विभिन्न तवरबाट सहयोग र प्रोत्साहन गरिनु पर्दछ ।

। उच्च शिक्षामा यो भाषा अध्ययन गर्न चाहनेलाई ऐच्छिक विषयको रूपमा व्यवस्था गर्नु पर्दछ ।

। यस भाषाको ऐतिहासिक विकासक्रम सम्बन्धी अनुसन्धान गरी भाषिक परिवर्तनको विश्लेषण गरिनु पर्दछ ।

ग) भावी अनुसन्धानसँग सम्बन्धी सुझाव

। नेपाली भाषा र मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय भाषाको तुलनात्मक अध्ययन ।

। मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय बोली र नेपाली भाषाको ध्वनिको तात्विक अध्ययन ।

। मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय भाषाको शब्द निर्माण प्रक्रियाको एक अध्ययन ।

। मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय भाषाको ऐतिहासिक अध्ययन ।

। मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय भाषिका र अन्य परपच्छिमा भाषिका विचको तुलनात्मक अध्ययन ।

। मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय भाषिकाको शब्द निर्माण प्रक्रियाको अध्ययन ।

। मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको सिकाइमा गर्ने सम्भावित त्रुटि, उच्चारणगत, वाक्यगठनगत, शब्दप्रयोगगत, विभक्ति प्रयोगगत आदिको अध्ययन ।

-) मध्यक्षेत्रीय बाजुरेली स्थानीय मातृभाषी विद्यार्थीहरू र नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरू बिच शब्दभण्डारको तुलनात्मक अध्ययन ।
-) प्राथमिक तह उत्तीर्ण मातृभाषी विद्यार्थी र नेपाली भाषी विद्यार्थी बिच पदसङ्गतिको तुलनात्मक अध्ययन आदि ।

परिशिष्टाङ्क : (क)

प्रश्नावली :

शोधकर्ताले अध्ययन भ्रमणका क्रममा बाजुरेली भाषिक वक्ता शिक्षक समाजसेवी विद्यार्थीसँग सोधिएका प्रश्नहरु यस प्रकार छन् :

- क) तपाईंको उपभाषिकामा बोलीने, नाता बुझाउने कुनै दसवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- ख) तपाईंको उपभाषिकामा बोलीने, पेसा बुझाउने कुनै दसवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- ग) तपाईंको उपभाषिकामा बोलीने, धर्म र संस्कृति कुनै दसवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- घ) तपाईंको उपभाषिकामा बोलीने, भौगोलिक अवस्था सम्बन्धि कुनै दसवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- ङ) तपाईंको उपभाषिकामा बोलीने, देशकाल सम्बन्धी कुनै दसवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- च) तपाईंको उपभाषिकामा बोलीने, जीवजन्तु सम्बन्धी कुनै दसवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- छ) तपाईंको उपभाषिकामा बोलीने, चराचरुङ्गी सम्बन्धी कुनै दसवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- ज) तपाईंको उपभाषिकामा बोलीने, रुख सम्बन्धी कुनै दसवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- झ) तपाईंको उपभाषिकामा बोलीने, भाँडाकुँडा सम्बन्धी कुनै दसवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- ञ) तपाईंको उपभाषिकामा बोलीने, लत्ताकपडा सम्बन्धी कुनै दसवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- ट) तपाईंको उपभाषिकामा बोलीने, शरिरका अङ्ग सम्बन्धी कुनै दसवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- ठ) मौरै क्षेत्रमा बोलीने बाजुरेलि उपभाषिकाको वचनगत वितरण कस्तो छ ?
- ड) मौरै क्षेत्रमा बोलीने बाजुरेलि उपभाषिकामा आदरका तहहरु कति प्रकारका छन् ?
- ढ) नेपाली भाषामा एक वचन बहुवचन बनाउदा नामिक पदका पछाडी हरु प्रत्यय जोडिन्छ । यस भाषिकामा कसरी बहुवचन बनाइन्छ ?
- ण) यस भाषिकामा उखान टुक्काको प्रयोग कस्तो छ ?
- त) बाजुरेली मातृभाषि विद्यार्थीलाई स्तरिय नेपाली भाषाको प्रयोग गर्न के कस्ता समस्या देखिएका छन् ?
- थ) बाजुरेली उपभाषिकामा कति प्रकारका लिङ्ग छन् ?
- द) यस उपभाषिकामा भावहरुको प्रयोग कस्तो हुने गरेको पाइन्छ ?

परिशिष्टाङ्क : (ख)

बाजुरामा प्रचलित उखानहरु

राणो मरयो चिण्डो फुट्यो ।

पैला लादाको काम पछि राजाको काम

वरका मतकार्या परका कुइन्या

अगाया बामन भैस्याँइना खिर

गेणीपाया पोल्थीनाई पोल्थीपाया गेणीनाई

दुर्भागी चाँदो अलग भाँदो

खण खान्या खण खा अन्न खान्या अन्न खा

यख नभयाको छोरो विष नभयाको साप

लेखको इस्ट लेख तरा गाणको इस्ट गाण तरा

जनले छाण्यो दन्त उइको पायो अन्त

जैका पैसा उइका भैसा

घाट पड्डी बौरानीका चुल्ठा हात

नभान्याँ गाउाको बाटो नसमाल्नु

ढेल धोती न मुण टोपी

परिशिष्टाङ्क : (ग) बाजुरेली स्थानीय बोलीको वर्ण तथा शब्दभण्डार

१ स्वरवर्णको उच्चारण

स्वरवर्ण	बाजुरेली उपभाषिका	स्तरीय नेपाली भाषा
अ	अंदारो	अंध्यारो
आ	आम	आँप
इ	इमानी	इमान्दार
उ	उतउलो	उत्ताउलो
ए	एति	यति
ओ	ओख्यो	औषधि

२. व्यञ्जन वर्णको उच्चारण

व्यञ्जन वर्ण	बाजुरेली उपभाषिका	स्तरीय नेपाली भाषा
क	कुकुणो	कुखुरा
ख	खण	घाँस पात
ग	गल्चुको	घाँटी
घ	घाणो	घण्टा
ङ	रङग	रङ
च	चल्लो	चरा
छ	छाँइ	मही
ज	जणिङलो	गँगडो
झ	झगणिनु	लडनु
ट	टाला	कपडा
ठ	ठौर	ठाउँ
ड	डाणु	डाडु
ढ	ढाण	कम्मर
त	तमी	तपाई
थ	थोरो	पाडी
द	दुई	दही
ध	धुकाल	धवाँ
न	नाउलो	कुवा
प	पोसो	मल
फ	फिनु	गुन्द्री
ब	बाउसो	कोदालो
भ	भिण	भीर
म	मा / मस्तइ	मामा / धेरै
य	यइलाई	यसलाई
र	रम्यारु	दर्शक
ल	लादो	पेट
व	वाँ	उहाँ

स	सात्या	साथी
ह	हप	माथि

३ दिस्वर वर्णको उच्चारण

अइ	अइल	अहिले
	मउ	परिवार
आर	मुलाई	मलाई
उइ	उइको	उसको
ओई	जोई	श्रीमती
ओउ	खोउ	फुकाउ

४. नाता सम्बन्धी शब्दहरु

बाजुरेली उपभाषिका	मानक नेपाली
का	काका
दा	दाई
काखी	कान्छी आमा
जिउ	बज्यै
बा	बुबा
दि	दिदी
भाउ	भाई बहिनी
भिना	भिनाजु
लाट्या	छोरा/छोरी
ढोण्या	छोरा/छोरी
गोसाइनी	नन्द
गोस्या	देवर
बुबु	बाजे
जिया	जेठीआमा
मा	मामा
सात्या	साथी
फु	फूपु

पुवाहाजु	फुपाजु
गाँठागुठी	केटाकेटी
क्याट्टी	केटी
रिउला मिउला	केटाकेटी
हर्षाहर्षी	केटाकेटी
बौजु	भाउजु
जोई	श्रीमती
कन्सु/सान्जा	कान्छी आमा
बउ	बुहारी
बौरानी	भाई बुहारी
राज	जेठाजु
रजर	ससुरा
टोप्प्या	लोग्ने
कालकप्याल्या	आइमाई
बैकिनी	आइमाई
बणाजु	ससुरा
छोर्याटा/छोर्याटी	केटाकेटी

५. जाति र पेशा सम्बन्धी शब्दहरु

बाजुरेली उपभाषिका	मानक नेपाली भाषा
ओण	मिस्त्री
ग्वालो	गोठालो
स्कुल्या	विद्यार्थी
ल्वार	लोहार
बामन	बाहुन
ढोली	दमाई
मास्टर	शिक्षक

बाहाजी	जोगी
करमचारी	कर्मचारी
कुण्याउदो	लमी
सदस्या	सदस्य
अदस्या	अध्यक्ष

६. भाँडाकुडा सम्बन्धी शब्दहरू

बाजुरेली उपभाषिका	मानक नेपाली भाषा
बट्को	बटुको
टाप्क्या	कराई
कहणी	लोहटा
घैला	गाग्री
चिम्चा	चम्मच
आँसी	हँसिया
बाउसो	कोदालो
ताउलो	ताउली
बन्ठा	बाल्टिन
भिको	ढेकी
ठेलु	रोटी बनाउन प्रयोग गरिने काठ

७. लत्ताकपडा सम्बन्धी शब्दहरू

बाजुरेली उपभाषिका	मानक नेपाली भाषा
जागिट	जकेट
बच्छो	कुर्ता
भुस्याइट	कमिज
मैलचाटो	गञ्जी
कच्छा	कट्टु
जुलाफ	मोजा
मुख्लर	गलबन्दी
खाइटो	सल
गन्यु	धोती

चोलो	ब्लाउज
पैरा	पाउजु
पागणो	पटुका
जंगेला	सरुवाल
टाला	कपडा
पागणो	पटुका
टोपी	टोपी
पौला	जुत्ता

८. चराचुरुडगी सम्बन्धी शब्दहरु

बाजुरेली उपभाषिका	मानक नेपाली भाषा
कालिच	कालिज
कौवा	काग
गणुल	गिद्ध
डाँफ्या	डाँफे
कुकुणो	कुखुरा
सुवा	संगा
सैटाल्नु	मैना
गुयणो	भंगेरा
कगयो	ढुकुर
मालुवा	परेवा
चुल्लु	कोइली
चाखुणो	च्याखुरा

९. जनावर सम्बन्धी शब्दहरु

बाजुरेली उपभाषिका	मानक नेपाली भाषा
बाग	बाघ
गायो	गाई
भैसों	भैसी
बल्द	गोरु
कोलणो	बाच्छो
बकिन्नु	थारो
सणो	दुम्सी
ढाण्या	भालु
कलाणा	बाँदर
घोण	मृग
विल्लो	विरालो

बन्हाण्या	स्याल
जणिङ्लो	गंगटो
जौणा	जुम्रा
फाट्या	पुरानो

१०. वनस्पति सम्बन्धी शब्दहरू

बाजुरेली उपभाषिका	मानक नेपाली भाषा
दुल्लो	दुधिलो
ढल्लाँज	बाँभ्र
खर्सु	ठिन्के
तिमुर	टिमुर
बाँसकरेला	तामा
राम्बिणा	गोलभेडा
राद्या	फर्सी
काँक्णो	काँको
चोतो	गान्टेमुला
धनिउँर	धनियाँ
लहुण	लसुन
भट्ट	भटमासु
सोइटा	सिमी
गत	गहत
अलहर	अरहर रहर
केला	केरा
गुराउँस	लाली गुराँस
हजारी	सयपत्री
घोगा	मकै
पण्यालु	पिँडालु
भिणा	भन्टा

११. खानाका लागि प्रयोग गरिने शब्दहरू

बाजुरेली उपभाषिका	मानक नेपाली भाषा
तिउन	तरकारी
खिच्चण्या	खिचडी
रोटा	रोटी
बावर	सेल
रियाल्या/गजगज्या	हलुवा
लेट्या	दुधमा पकाउने परिकार
तरी/रस	भोल
अन्नी	खाजा/नास्ता
चाहा	चिया
माल	रक्सी

सितन / छाँइ	मही
-------------	-----

१२. भुगोल सम्बन्धी शब्दहरु

बाजुरेली उपभाषिका	मानक नेपाली भाषा
टुम्को	डाँडो
भीण	भीर
पखान	चट्टान
गोदयारो	खोल्सो
गोण	खुल्ला दिशा गर्ने ठाउँ
थाण्युँ	बार्दली
औल	बेसी
लेख	लेक
द	दह
पन्यारो	धारो

१३. शरीरका अङ्गहरु सम्बन्धी शब्दहरु

बाजुरेली उपभाषिका	मानक नेपाली भाषा
खोरो	टाउको
रुमा	कपाल
चण्डी	निधार
घिचट्टो	घाँटी
पणेला	परेला
लादो	पेट
पोट्या	भुडी
आंगुला	औला
ढाण	कम्मर
वाङ्गण	बगरा
जिब्गो	जिब्रो
पखिट्टा	पाखुरा
पिच्चो	योनी
चुचु	स्तन
काण	लिङ्ग
गुल्ला	अण्डकोष
ढेल	चाक
गल्घुको	घाँटी

१४. धर्म संस्कृति सम्बन्धी शब्दहरु

बाजुरेली उपभाषिका	मानक नेपाली भाषा
माणु	मन्दिर
रत्याणी	रत्यौली
जैन हाल्नु	व्रतबन्ध गर्न
हुमहर्न	होम गर्नु
राम	जात्रा
वर्त	व्रत
त्यार	तिहार
जग्ग्यो हर्नु	यज्ञ गर्नु
खेल लगाउनु	डेउडा लगाउनु
किर्या	किरिया
विसु संग्राती	नव वर्ष
सराद	श्राद
भुओ	भुवा पर्व
जन्त	विवाह
प्रण्यास्नु हर्नु	मन्दिरमा वास वसेर पुजा गर्नु

१५. मौलिक शब्दहरु

बाजुरेली उपभाषिका	मानक नेपाली भाषा
अख्खणी	पुरा
विखैलो	अप्रिय
रौताभौंता	आत्तिनु
धषिभुजङ्ग	चिर्थोनु
दवारपाट्या	अवरोधक
छेर्नु	पखाला चल्नु
कच्चयो	अनौठो
सिरयात	सिरानी
बादण्या	विछ्याउना
बोकणा	बोका
छाँइछोल्नु	मही बनाउनु
हणधुनु	मही बनाउनु
खणभगानु	मर्नु
मैल हाल्नु	महिलाले नुहाउनु
गल्याउ	दाम्लो
जेउणो	डोरी
स्याई	मसी
हण	शरीर
हलुकी हुनु	सुत्केरी हुनु

प्यान्या	गर्भवती
धुलो	पिठो
मैल	फोहर
पर्सो	मल
दराखोला	भेग क्षेत्र
अंगच्या लाग्नु	लड्नु
लोट्नु	लड्नु
चाको	भय्याड
सरग	आकाश
बाल्दो	बादल
इल्चो	आली
फोगट्टो	सानो गरा
फाउण्या	लंगडो
मुण्याउला	वय्याती
गण्यो	गाग्री
भल पड्नु	अंध्यारो हुनु
बाहा	साँभ
व्यानु	उज्यालो हुनु
भोल्या/छकाल	विहान
चुकानी	राइतो
पितर	पितृ
अण्याउनु	घिचेर खानु
चोणिनु	फुर्ति गर्नु
लत्काउनु	कुट्नु
अंगच्या लाग्नु	लड्नु
फट्टक हाल्नु	हाम फाल्नु
उथा	अँ
कौविल	कहिलेकाही
कविला	परिवार
सुण्क्याउनु	पिउनु
चुओ	तुर्को
माकुणिनु	मात्तिनु
लओ	लिनहोस्

परिशिष्ट घ

शोधार्थीले भ्रमण गरेका क्षेत्र

भौनेरा

सल्लेना

कोर्ध

मना

मार्तडी

रिला

रजाली

ब्रह्मतोला

पन्धारा

बाङगाँउ

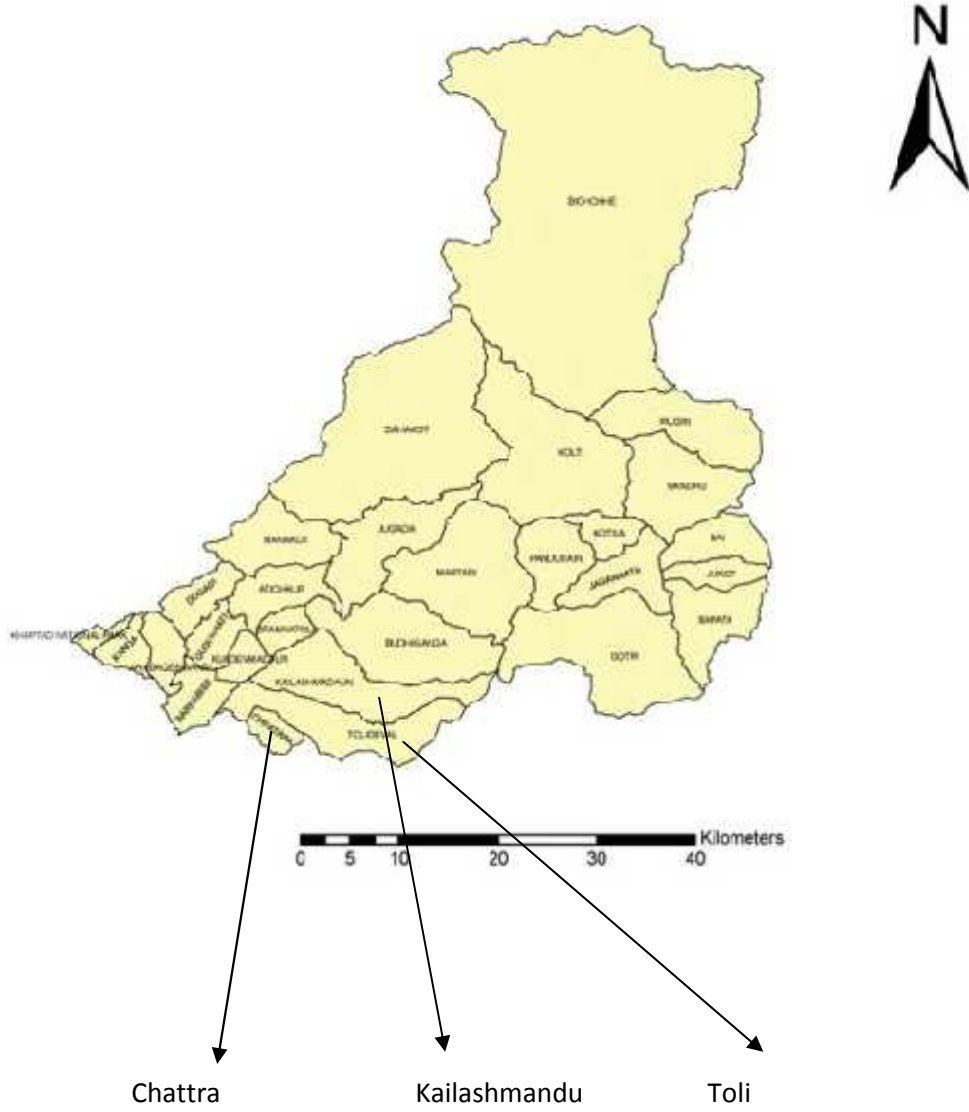
अयडीबाडा

सेलिफाल

किम्नी

परिशिष्टाङ्क : (ड)

अध्ययन क्षेत्रको मानचित्र

परिशिष्टाङ्क : (च)
सम्पर्क गरेका व्यक्तिहरु

क्र.स	नाम
१	मानसिंह खडका
२	वीरबहादुर खडका
३	धनबहादुर थापा
४	हरि साँउद
५	नर बडुवाल
६	प्रेम साँउद
७	दानबहादुर बुढा
८	कृष्ण काकी
९	वीरबहादुर काकी
१०	मासे थापा
११	मनवीर चनारा
१२	कलबहादुर सिंह
१२	भोटेनी लहर
१३	पदम बहुवाल
१४	वीरबहादुर साँउद
१५	मने दानी
१६	जब्बरे दानी
१७	बलबहादुर दानी
१८	देवीचन्द्र बडुवाल
१९	मानबहादुर कार्की
२०	गोपाल हमाल
२१	कविराज पण्डित
२२	बरिबहादुर अयडी
२३	भिरुदेवी बडुवाल
२४	देव बहादुर थापा
२५	काली बडुवाल
२६	पाटु साँउद
२७	जोगी दानी
२८	धनसरा साँउद
२९	बलबहादुर साँउद
३०	तुलाबहादुर दानी

सन्दर्भग्रन्थ सूची

अधिकारी (२०६२), *डोटी जिल्लाको पूर्वी चौकी क्षेत्रमा बोलीने स्थानीय भाषिकाको अध्ययन*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र सुदूरपश्चिमाञ्चल क्याम्पस, धनगढी ।

ढकाल (२०६२), *डोटेरी भाषाको वर्ण विश्लेषण, शब्दसहित अर्थ सङ्कलन र विश्लेषण*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग त्रि.वि. ।

नेगी, दीर्घबहादुर (२०६८) *डोटी जिल्लाको दिपायल क्षेत्रमा बोलीने स्थानीय भाषिकाको अध्ययन*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र सुदूरपश्चिमाञ्चल क्याम्पस, धनगढी

नेपाल २०६५ ।

पोखरेल, बालकृष्ण (२०४७), *नेपाली भाषाको उत्पत्ति* (पहिलो संस्कारण), काठमाडौँ : साभा प्रकाशन ।
बन्धु (२०४३)

बम, सुरेन्द्रकुमार (२०६९), *बैतडेली भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग त्रि.वि. ।

बोहरा, गणेशबहादुर (२०६९), *बझाङ्गी भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण-अध्ययन*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग त्रि.वि. । भटराई (२०६७)

भण्डारी, पारसमणि (२०६२), स्नातकोत्तर नेपाली शिक्षा र शोध विवरण, काठमाडौँ : न्यू हिरा बुक्स ।
भण्डारी (२०६७)

लामिछाने, डा.यादवप्रसाद (२०६४), *सामान्य र प्रायोगिक भाषा विज्ञान तथा नेपाली भाषा*, काठमाडौँ :
विद्यार्थी पुस्तक भण्डार भोटाहिटी ।

रौले, रुपबहादुर (२०६३), *बाजुरेली भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग त्रि.वि. ।

शर्मा, मोहनराज (२०५४), *शब्द रचना र वर्णविन्यास, वाक्य तत्व र अभिव्यक्ति*, काठमाडौँ : नवीन प्रकाशन ।

शर्मा र लुइटेल् (२०६४)

शाही, हर्कबहादुर (२०५३), *अछामी भाषिका शोधग्रन्थ*, काठमाडौँ : महेन्द्ररत्न क्याम्पस, ताहचल ।

शर्मा र पौडेल (२०६७)

प्रश्नावली

- क) तपाईंको उपभाषिकामा बोलीने, नाता बुझाउने कुनै दशवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- ख) तपाईंको उपभाषिकामा बोलीने, पेशा बुझाउने कुनै दशवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- ग) तपाईंको उपभाषिकामा बोलीने, धर्म र संस्कृति सम्बन्धी कुनै दशवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- घ) तपाईंको उपभाषिकामा बोलीने, भौगोलिक अवस्था सम्बन्धी दशवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- ङ) तपाईंको उपभाषिकामा बोलीने, देशकाल सम्बन्धी दशवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- च) तपाईंको उपभाषिकामा बोलीने, जीवजन्तु सम्बन्धी दशवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- छ) तपाईंको उपभाषिकामा बोलीने, चराचुरूङ्गी सम्बन्धी दशवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- ज) तपाईंको उपभाषिकामा बोलीने, रुख सम्बन्धी दशवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- झ) तपाईंको उपभाषिकामा बोलीने, भाँडाकुँडा सम्बन्धी दशवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- ञ) तपाईंको उपभाषिकामा बोलीने, लत्ताकपडा सम्बन्धी दशवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- ट) तपाईंको उपभाषिकामा बोलीने, शरीरका अङ्ग सम्बन्धी दशवटा शब्द भन्नुहोस् ।

व्यक्ति वृत्त

व्यक्तिगत विवरण

नाम	:	शेर बहादुर दानी
जन्म	:	२०४०/०८/१५
स्थायी ठेगाना:		बढिमालिका न.पा.-८ बाजुरा
बुबा	:	काशी दानी
आमा	:	परु देवी दानी
मातृभाषा	:	नेपाली
धर्म	:	हिन्दु
लिङ्ग	:	पुरुष
वैवाहिक स्थिति	:	विवाहित
पत्नी	:	कमला देवी दानी
		छोरा/छोरी :
		भरना, दिनेश, अभिशोक दानी
सम्पर्क फोन	:	९८४८६९८४८५, ९७४९०५७७८४

शैक्षिक योग्यता:

क्र.स.	योग्यता	अध्ययन संस्था	उत्तीर्ण साल	श्रेणी
१.	एस.एल.सी.	श्री मालिका उ.मा.वि.बाजुरा	२०५८	द्वितीय
२.	प्रमाणपत्र तह	श्री भानोदय उ.मा.वि., बाजुरा	२०६३	द्वितीय
३.	स्नातक (वि.एड्)	बाजुरा बहुमुखी क्याम्पस, बाजुरा	२०६५	द्वितीय
४.	स्नातकोत्तर (एम.एड्)	सु.प. क्याम्पस, धनगढी, कैलाली	२०७२	द्वितीय

सेवा:

संस्था	अनुभव वर्ष
श्री ऐसादावी ब. त. ऋ. स. स. लि. (अध्यक्ष)	२०६४ देखि हाल सम्म
श्री ने.रा.मा.वि. बाजुरा (शिक्षण)	२०६४ देखि हाल सम्म
श्री ने.रा.नि.मा.वि. बाजुरा (शिक्षण)	२०६२ देखि २०६३ सम्म
गाउँ बाल संरक्षण समिति बुढिगंगा (सदस्य)	२०७० देखि हाल सम्म
त्रिवेणी शान्ति जागरण युवा क्लब (अध्यक्ष)	२०६४ देखि हाल सम्म

परिशिष्टाङ्क : (क)

प्रश्नावली :

शोधकर्ताले अध्ययन भ्रमणका क्रममा मौरै क्षेत्रका भाषिक वक्ता शिक्षक समाजसेवी विद्यार्थीसँग सोधिएका प्रश्नहरु यस प्रकार छन् :

- क) तपाईंको उपभाषिकामा बोलिने, नाता बुझाउने कुनै दसवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- ख) तपाईंको उपभाषिकामा बोलिने, पेसा बुझाउने कुनै दसवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- ग) तपाईंको उपभाषिकामा बोलिने, धर्म र संस्कृति कुनै दसवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- घ) तपाईंको उपभाषिकामा बोलिने, भौगोलिक अवस्था सम्बन्धि कुनै दसवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- ङ) तपाईंको उपभाषिकामा बोलिने, देशकाल सम्बन्धी कुनै दसवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- च) तपाईंको उपभाषिकामा बोलिने, जीवजन्तु सम्बन्धी कुनै दसवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- छ) तपाईंको उपभाषिकामा बोलिने, चराचरुङ्गी सम्बन्धी कुनै दसवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- ज) तपाईंको उपभाषिकामा बोलिने, रुख सम्बन्धी कुनै दसवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- झ) तपाईंको उपभाषिकामा बोलिने, भाँडाकुँडा सम्बन्धी कुनै दसवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- ञ) तपाईंको उपभाषिकामा बोलिने, लत्ताकपडा सम्बन्धी कुनै दसवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- ट) तपाईंको उपभाषिकामा बोलिने, शरिरका अङ्ग सम्बन्धी कुनै दसवटा शब्द भन्नुहोस् ।
- ठ) मौरै क्षेत्रमा बोलिने बाजुरेलि उपभाषिकाको वचनगत वितरण कस्तो छ ?
- ड) मौरै क्षेत्रमा बोलिने बाजुरेलि उपभाषिकामा आदरका तहहरु कति प्रकारका छन् ?
- ढ) नेपाली भाषामा एक वचन बहुवचन बनाउँदा नामिक पदका पछाडी हरु प्रत्यय जोडिन्छ । यस भाषिकामा कसरी बहुवचन बनाईन्छ ?
- ण) यस भाषिकामा उखान टुक्काको प्रयोग कस्तो छ ?
- त) मौरै क्षेत्रका मातृभाषि विद्यार्थीलाई स्तरिय नेपाली भाषाको प्रयोग गर्न के कस्ता समस्या देखिएका छन् ?
- थ) मौरै क्षेत्रमा बोलिने बाजुरेलि उपभाषिकामा कति प्रकारका लिङ्ग छन् ?
- द) यस उपभाषिकामा भावहरुको प्रयोग कस्तो हुने गरेको पाइन्छ ?

परिशिष्टाङ्क : (ख)

मौरे क्षेत्रमा प्रचलित उखानहरु

राणो मरयो चिण्डो फुट्यो ।

पैला लादाको काम पछि राजाको काम

वरका मतकार्या परका कुइन्या

अगाया बामन भैस्याँइना खिर

गेणीपाया पोल्थीनाई पोल्थीपाया गेणीनाई

दुर्भागी चाँदो अलग भाँदो

खण खान्या खण खा अन्न खान्या अन्न खा

यख नभयाको छोरो विष नभयाको साप

लेखको इस्ट लेख तरा गाणको इस्ट गाण तरा

जनले छाण्यो दन्त उइको पायो अन्त

जैका पैसा उइका भैसा

घाट पड्डी बौरानीका चुल्ठा हात

नभान्याँ गाउाको बाटो नसमाल्नु

ढेल धोती न मुण टोपी

परिशिष्टाङ्क : (ग) मौरै क्षेत्रको स्थानीय बोलीको वर्ण तथा शब्दभण्डार

१ स्वरवर्णको उच्चारण

स्वरवर्ण	मौरै क्षेत्रको उपभाषिका	स्तरीय नेपाली भाषा
अ	अंदारो	अंध्यारो
आ	आम	आँप
इ	इमानी	इमान्दार
उ	उतउलो	उत्ताउलो
ए	एति	यति
ओ	ओख्यो	औषधि

२. व्यञ्जन वर्णको उच्चारण

व्यञ्जन वर्ण	मौरै क्षेत्रको उपभाषिका	स्तरीय नेपाली भाषा
क	कुकुणो	कुखुरा
ख	खण	घाँस पात
ग	गल्चुको	घाँटी
घ	घाणो	घण्टा
ङ	रङग	रङ
च	चल्लो	चरा
छ	छाँइ	मही
ज	जणिङलो	गँगडो
झ	भगणिनु	लडनु
ट	टाला	कपडा
ठ	ठौर	ठाउँ
ड	डाणु	डाडु
ढ	ढाण	कम्मर
त	तमी	तपाई
थ	थोरो	पाडी
द	दुई	दही
ध	धुकाल	धवाँ
न	नाउलो	कुवा
प	पोस्रो	मल
फ	फिनु	गुन्द्री
ब	बाउसो	कोदालो
भ	भिण	भीर
म	मा/मस्तइ	मामा/ धेरै
य	यइलाई	यसलाई
र	रन्च्यारु	दर्शक
ल	लादो	पेट

व	वाँ	उहाँ
स	सात्या	साथी
ह	हप	माथि

३ दिस्वर वर्णको उच्चारण

अइ	अइल	अहिले
	मउ	परिवार
आर	मुलाई	मलाई
उइ	उइको	उसको
ओई	जोई	श्रीमती
ओउ	खोउ	फुकाउ

४. नाता सम्बन्धी शब्दहरू

मैरे क्षेत्रका उपभाषिका	मानक नेपाली
का	काका
दा	दाई
काखी	कान्छी आमा
जिउ	बज्यै
बा	बुबा
दि	दिदी
भाउ	भाई बहिनी
भिना	भिनाजु
लाट्या	छोरा/छोरी
ढोण्या	छोरा/छोरी
गोसाइनी	नन्द
गोस्या	देवर
बुबु	बाजे
जिया	जेठीआमा
मा	मामा
सात्या	साथी

फु	फूपु
प्वाहाजु	फुपाजु
गाँठागुठी	केटाकेटी
क्याट्टी	केटी
रिउला मिउला	केटाकेटी
हर्षाहर्षी	केटाकेटी
बौजु	भाउजु
जोई	श्रीमती
कन्सु/सान्जा	कान्छी आमा
बउ	बुहारी
बौरानी	भाई बुहारी
राज	जेठाजु
रजर	ससुरा
टोप्प्या	लोग्ने
कालकप्याल्या	आइमाई
बैकिनी	आईमाई
बणाजु	ससुरा
छोर्याटा/छोर्याटी	केटाकेटी

५. जाति र पेशा सम्बन्धी शब्दहरु

मौरे क्षेत्रमा बोलिने उपभाषिका	मानक नेपाली भाषा
ओण	मिस्त्री
ग्वालो	गोठालो
स्कुल्या	विद्यार्थी
ल्वार	लोहार
वामन	बाहुन
ढोली	दमाई

मास्टर	शिक्षक
बाहाजी	जोगी
करमचारी	कर्मचारी
कृण्याउदो	लमी
सदस्या	सदस्य
अदस्या	अध्यक्ष

६. भाँडाकुडा सम्बन्धी शब्दहरु

मौरे क्षेत्रमा बोलिने उपभाषिका	मानक नेपाली भाषा
बट्को	बटुको
टाप्क्या	कराई
कहणी	लोहटा
घैला	गाग्री
चिमचा	चम्मच
आँसी	हँसिया
बाउसो	कोदालो
ताउलो	ताउली
बन्ठा	बाल्टिन
भिको	ढेकी
ठेलु	रोटी बनाउन प्रयोग गरिने काठ

७. लत्ताकपडा सम्बन्धी शब्दहरु

मौरे क्षेत्रमा बोलिने उपभाषिका	मानक नेपाली भाषा
जागिट	जकेट
बच्छो	कूर्ता
भुस्याइट	कमिज
मैलचाटो	गञ्जी
कच्छा	कट्टु
जुलाफ	मोजा
मुख्रर	गलबन्दी

खाइटो	सल
गन्यु	धोती
चोलो	ब्लाउज
पैरा	पाउजु
पागणो	पटुका
जंगेला	सरुवाल
टाला	कपडा
पागणो	पटुका
टोप्री	टोपी
पौला	जुत्ता

८. चराचुरुङ्गी सम्बन्धी शब्दहरू

मौरे क्षेत्रमा बोलिने उपभाषिका	मानक नेपाली भाषा
कालिच	कालिज
कौवा	काग
गणुल	गिद्ध
डाँफ्या	डाँफे
कुकुणो	कुखुरा
सुवा	संगा
सैटाल्नु	मैना
गुयणो	भंगेरा
कगयो	ढुकुर
मालुवा	परेवा
चुल्लु	कोइली
चाखुणो	च्याखुरा

९. जनावर सम्बन्धी शब्दहरू

मौरे क्षेत्रमा बोलिने उपभाषिका	मानक नेपाली भाषा
बाग	बाघ
गायो	गाई
भैसों	भैसी
बल्द	गोरु
कोलणो	वाच्छ्रो
बकिन्नु	थारो
सणो	दुम्सी
ढाण्या	भालु
कल्लाणा	बाँदर

घोण	मृग
विल्लो	विरालो
बन्हाण्या	स्याल
जणिङ्लो	गंगटो
जौणा	जुम्रा
फाट्या	पुरानो

१०. वनस्पति सम्बन्धी शब्दहरू

मौरे क्षेत्रमा बोलिने उपभाषिका	मानक नेपाली भाषा
दुल्लो	दुधिलो
ढल्लाँज	बाँभ्र
खर्सु	ठिन्के
तिमुर	टिमुर
बाँसकरेला	तामा
राम्बिणा	गोलभेडा
रादया	फर्सी
काँक्णो	काँक्रो
चोतो	गान्टेमुला
धनिउँर	धनियाँ
लहुण	लसुन
भट्ट	भटमासु
सोइटा	सिमी
गत	गहत
अलहर	अरहर रहर
केला	केरा
गुराउँस	लाली गुराँस
हजारी	सयपत्री
घोगा	मकै
पण्यालु	पिँडालु
भिणा	भन्टा

११. खानाका लागि प्रयोग गरिने शब्दहरू

मौरे क्षेत्रमा बोलिने उपभाषिका	मानक नेपाली भाषा
तिउन	तरकारी
खिच्चण्या	खिचडी
रोटा	रोटी
बावर	सेल
रियाल्ल्या/गजगज्या	हलुवा
लेट्या	दुधमा पकाउने परिकार
तरी/रस	भोल
अन्नी	खाजा/नास्ता

चाहा	चिया
माल	रक्सी
सितन/छाँइ	मही

१२. भुगोल सम्बन्धी शब्दहरु

मौरे क्षेत्रमा बोलिने उपभाषिका	मानक नेपाली भाषा
टुम्को	डाँडो
भीण	भीर
पखान	चट्टान
गोदयारो	खोल्सो
गोण	खुल्ला दिशा गर्ने ठाउँ
थाप्युँ	बार्दली
औल	बेसी
लेख	लेक
द	दह
पन्यारो	धारो

१३. शरीरका अङ्गहरु सम्बन्धी शब्दहरु

मौरे क्षेत्रमा बोलिने उपभाषिका	मानक नेपाली भाषा
खोरो	टाउको
रुमा	कपाल
चण्डी	निधार
घिचट्टो	घाँटी
पणेला	परेला
लादो	पेट
पोट्या	भुडी
आंगुला	औला
ढाण	कम्मर
वाङ्गण	बगरा
जिब्बो	जिब्रो
पखिट्टा	पाखुरा
पिच्चो	योनी
चुचु	स्तन
काण	लिङ्ग
गुल्ला	अण्डकोष
ढेल	चाक
गल्चुको	घाँटी

१४. धर्म संस्कृति सम्बन्धी शब्दहरु

मौरे क्षेत्रमा बोलिने उपभाषिका	मानक नेपाली भाषा
माणु	मन्दिर
रत्याणी	रत्यौली
जैन हाल्नु	व्रतबन्ध गर्न
हुमहर्न	होम गर्नु
राम	जात्रा
वर्त	व्रत
त्यार	तिहार
जग्ग्यो हर्नु	यज्ञ गर्नु
खेल लगाउनु	डेउडा लगाउनु
किर्या	किरिया
विसु संग्राती	नव वर्ष
सराद	श्राद
भुओ	भुवा पर्व
जन्त	विवाह
प्रण्यास्नु हर्नु	मन्दिरमा वास वसेर पुजा गर्नु

१५ मौलिक शब्दहरू

मौरे क्षेत्रमा बोलिने उपभाषिका	मानक नेपाली भाषा
अख्खणी	पुरा
विखैलो	अप्रिय
रौताभौंता	आत्तिनु
धषिभुजङ्ग	चिर्थोनु
दवारपाट्या	अवरोधक
छेर्नु	पखाला चल्नु
कच्चयो	अनौठो
सिरयात	सिरानी
बादण्या	विच्छयाउना
बोकणा	बोका
छाँइछोल्नु	मही बनाउनु
हणधुनु	मही बनाउनु
खणभानु	मर्नु
मैल हाल्नु	महिलाले नुहाउनु
गल्याउ	दाम्लो
जेउणो	डोरी
स्याई	मसी
हण	शरीर
हलुकी हुनु	सुत्केरी हुनु

प्यान्या	गर्भवती
धुलो	पिठो
मैल	फोहर
पर्सो	मल
दराखोला	भेग क्षेत्र
अंगच्या लाग्नु	लड्नु
लोट्नु	लड्नु
चाको	भय्याड
सरग	आकाश
बाल्दो	बादल
इल्चो	आली
फोगट्टो	सानो गरा
फाउण्या	लंगडो
मुण्याउला	वय्याती
गण्यो	गाग्री
भल पड्नु	अंध्यारो हुनु
बाहा	साँभ
व्यानु	उज्यालो हुनु
भोल्या/छकाल	विहान
चुकानी	राइतो
पितर	पितृ
अण्याउनु	घिचेर खानु
चोणिनु	फुर्ति गर्नु
लत्काउनु	कुट्नु
अंगच्या लाग्नु	लड्नु
फट्टक हाल्नु	हाम फाल्नु
उथा	अँ
कौविल	कहिलेकाही
कविला	परिवार
सुणक्याउनु	पिउनु
चुओ	तुर्को
माकुणिनु	मात्तिनु
लओ	लिनुहोस्

परिशिष्ट घ
शोधार्थीले भ्रमण गरेका क्षेत्र

भौनेरा

सल्लेना

कोर्ध

मना

मार्तडी

रिला

रजाली

ब्रह्मतोला

पन्धारा

बाडगाँउ

अयडीबाडा

सेलिफाल

किम्नी

अध्ययन गरेका विद्यालयहरु

मण्टेश्वरी उ.मा.वि पन्धारा

बडिमालिका मा. वि पन्धारा

रत्न उ.मा .वि सेलिफाल

पार्वती मा. वि पैमा

तोली देवलडांडा तोली

पार्वती मा.वि सिम्ला

त्रिभुवनेश्वरी उ.मा. वि छतारा

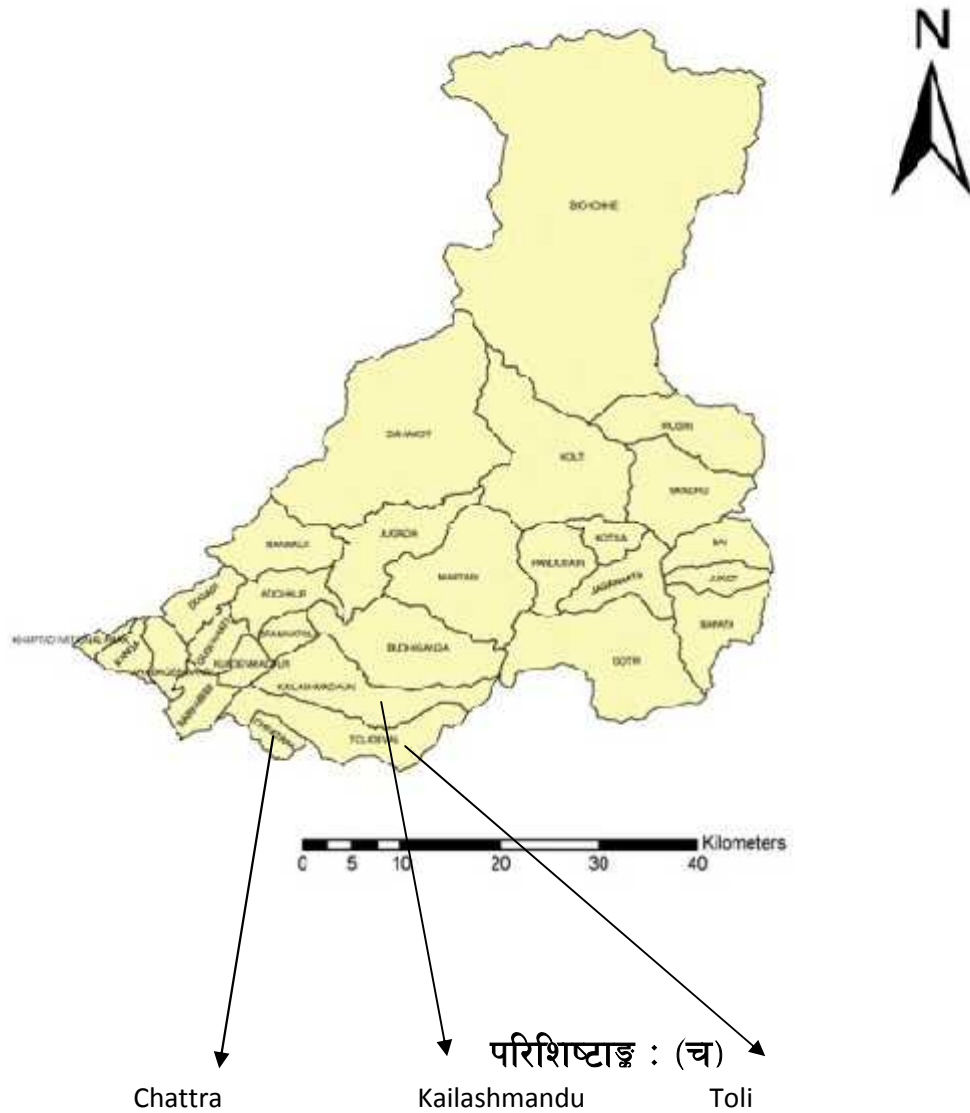
सरस्वती प्रा वि बाडगाँउ

नाटेश्वरी नि.मा. वि खिरपाटा
कैलाश्वरी मा.वि. दम्था
नरसिंह मा.वि. साल डाँडा
रामेश्वरी मा.वि. किम्नी
भागेश्वरी नि.मा.वि. पूर्भुता

परिशिष्टाङ्क : (ड)

अध्ययन क्षेत्रको मानचित्र

सम्पर्क गरेका व्यक्तिहरु

क्र.स.	नाम
१	मानसिंह खडका
२	वीरबहादुर खडका
३	धनबहादुर थापा
४	हरि साँउद
५	नर बडुवाल
६	प्रेम साँउद
७	दानबहादुर बुढा
८	कृष्ण काकी
९	वीरबहादुर काकी
१०	मासे थापा
११	मनवीर चनारा
१२	कलबहादुर सिंह
१२	भोटेनी लहर
१३	पदम बहुवाल
१४	वीरबहादुर साँउद
१५	मने दानी
१६	जब्बरे दानी
१७	बलबहादुर दानी
१८	देवीचन्द्र बहुवाल
१९	मानबहादुर कार्की
२०	गोपाल हमाल
२१	कविराज पण्डित
२२	बरिबहादुर अयडी
२३	भिरुदेवी बहुवाल
२४	देव बहादुर थापा
२५	काली बहुवाल
२६	पाटु साँउद
२७	जोगी दानी
२८	धनसरा साँउद
२९	बलबहादुर साँउद
३०	तुलाबहादुर दानी